

Виданнє „Союза Визволення
України”.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

КОБЗАР

(вибір поезій).

Випуск перший.

Накладом „Союза Визволення України”.

ВІДЕНЬ, 1915.

З друкарні Мехітаристів у Відві, VII.



M. G. Mather

Виданнє „Союза Визволення
України“.

620

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

КОБЗАР

(вибір поезій).

Випуск перший.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА ІАНАСТАЗІЇ КОЧАН
ЗДА

Накладом „Союза Визволення України“.

ВІДЕНЬ, 1915.

З друкарні Мехітаристів у Відні, VII

Друковано 6000 примірників.
Ціна примірника одна корона.

Від видавництва.

.... „Возвеличу
Малих оттих рабів ім'їх!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово“.

Т. Шевченко.

За тяжких обставин видаємо ми
тепер сю книжку віршів поета, котрий
так любив Україну, так бажав бачити
її вільною.

Ціле життє мріяв Шевченко про
визволеніс кріпаків та пригноблених
народів Росії з неволі, і не тільки мріяв,
але й працював над досягненнєм цього
освобождения.

Він умер декілька днів перед ска-
сованісм кріпацтва. Кріпацтво скасо-
вано, але вільним народ не став.

В сумнім становищі був наш укра-
їнський народ за часів життя Шевченка,
але, починаючи від його смерти, ро-
сийський уряд ще більше став душити
наш рідний край.

Тільки робітничо-селянська революція 1905/6. років принесла на короткий час полекшення, дала нам спроможність коли не жити вільним народнім життєм, то хоч так-сяк дихати.

Роздавлено революцію, а з нею і нас Українців. І коли ми в цій році заходили ся святкувати соті роковини народження найбільшого сина України, царський уряд чим міг і як тілько міг перешкоджав нам се робити.

Та, не вважаючи на всії заборони, на весь гніт, Україна вже прокинула ся і з кождим днем стає на шлях політичного самоозначення.

Сусідство порівнюючи вільної Галичини допомагало скорійшому проясненню нашої політичної самосвідомості.

Царський уряд рішив ся силою захопити Галичину, аби — будь що будь — таки задушити навіки цілу Україну. В тій частині Галичини, котра дісталася до його рук, він заборонив говорити й писати по українськи, велить знosiти всі українські книжки і нищить їх. Про школи не треба й згадувати: всі вони мусять там від нині

стати московськими. Нас хочуть убити. Та —

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля;
І неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скує душі живої
І слова живого.

Приклад поета-борця, не зістанеться без впливу, поставлене ним на сторожі коло свого народу слово вилітить в політичне діло, зорганізує наш народ і врятує його від загину.

Після смерти Шевченка й його похорону на могилі під Каневом серед народу склала ся чутка, що батько Тарас не вмер, що він лишенъ на якийсь час сховав ся від переслідування уряду і вернеть ся, коли на Україні почнеться повстаннє.

Сей переказ стає чудовним символом. Тепер вже всі знають, що Шевченко вмер, багато людей перебувало на його могилі, а ще більше, читаючи його твори, стає свідомими, діяльними Українцями. Але тепер, в дні проби й міри, вони гуртують ся біля імені Шевченка, як біля свого прапору,

щоби боронити своє істнованнє, яко народу.

Даючи вам в руки сю книжку, ми певні, що вона поможе вам пізнати, чиї ви діти, до якого народу належите, прояснить вашу свідомість, зміцнить любов до рідного краю.

І як би не склали ся сучасні подїї, ви все своє життє бороти мете ся за свій нарід, за своє рідне слово, за вільну Україну.

Боріте ся, поборете!
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля
І правда святая.

Січень 1915. року.

Союз Визволення України.



Про життє Тараса Шевченка*).

Написав Денис Лукіянович.

1. Чому кождий Українець і кожда Українка повинні знати життє Тараса Шевченка?

В минулім 1914. році вся соборна Україна святкувала соті роковини приходу на світ найбільшого мужа, якого досі видала з себе українська нація. Того, що казав нам жити, як була вже готова, викопана для нас могила.

Людськість іде наперед дорогою поступу таким робом, що час до часу зявляють ся великі, талановиті люде на ґрунт підготовлений звичайними робітниками. Вони силою духа переростають своє поколіннє і ще будучим показують та промошують шлях.

Шануючи й почитаючи таких великих людей, ми тим шануємо й себе. Бо теперішність найтіснійше в'яжеть ся з минулим;

*) Передруковано без відома автора, з яким не можна було порозуміти ся, з „Календаря Просвіти“ на 1914. рік. Пороблено лише незначні зміни деяких виразів.

вона з нього вийшла так, як з теперішності виросте будуче. З минулого треба вчити ся. В дійсності не тільки вчимо ся, але і всю працю нашу навязуємо до минулого і вже зробленого нашими попередниками. Ніхто ж не починає роботи заново, з самого таки початку. Що батьки наші зробили, се ми приймаємо як готове тай стараємо ся йти ще далі. Наші діти приймуть се, що ми зробили, тай старати муть ся за дальший поступ. Певне, що відколи — приміром — деревляний леміш заступлено за лізним, ніхто вже не почне тепер деревляним лемішем орати, або хоч набивати його валівом по берегах. Тепер уже думають, як за лізний плуг поправити; завели парові плуги і т. д. Що зробить ся доброго і мудрого, чи в господарстві, чи в промислі й техніці, чи в ремеслі, чи в науці, се люде переймають і шукають іще лішого.

Так то не пропадає ніякий винахід, ніяка нова, корисна гадка, ніякі зусилля людського духа. Се значить безсмертність людських діл. Се значить: ми працюємо для будучини.

Шануючи великих людей, роздумуючи над їх життєм і ділами, ми вдоволяємо потребу нашої душі, котра нам каже призвати

другому правдиву заслугу і віддати їйому належну почесть. Разом з тим ми вчимо ся, розглядаючи працю великого чоловіка, якої вислід буває підставою праці для цілих поколінь. Такий великий чоловік умів лішче, ніж ми, жити, хоч може не для своєї особистої користі, але для ідеї і для загального добра. В його життю неодин з нас найде приклад для себе.

Не всіх великих людей почитають однаково. Се залежить не тільки від величини їхніх заслуг, але також від того, якій думці (ідеї) вони служили. Одних напр. почитають самі лікарі, других самі історики. Не багато є таких великих людей, щоб їм покланялися представники цілого народу, а то й цілий народ. Бо до того не дають іще підстави самі заслуги і великі діла. Коли Тараса Шевченка почитає кождий свідомий Українець, то він шанує в нім не тільки великого поета, але того, що посіяв нові гадки, новий клич кинув, підняв перед народом новий стяг на місце давнього, козацького, котрий похилив ся і впав. Шевченкові гадки стали ся джерелом нашого народного відродження тай до нині вони живуть в нас і дають нам животворну силу. Тому то називають Шевченка нашим апостолом.

Та Шевченко, окрім своїх віршів, дав ще Україні ціле своє життя від молодості до старости. За свою ідею, за ті гадки, які він так широко і так сміливо розкрив перед земляками, він страждав на засланню, а воно зруйнувало його життя. Шевченко поляг мучеником за Україну.

Нас учатъ в історії про життє королів і князів. А Шевченко — то наш князь і король, наш гетьман і кошовий, хоч не мав війська, тільки любов у серці, і не мав зброї, лиш — могутнє слово. Шевченко найбільший син України, і тому кождий з нас повинен знати його життє.

2. Дитячий і хлопячий вік Тараса.

Тарас Шевченко родився 9. марта 1814. р. в селі Моринцях, де його батько Григорій пристав на ґрунт до жінки Катерини. Ще Тарас у сповітку був, як батьки його перебралися в родинне село Шевченків, у Кирилівку. Стало ся се на приказ пана, бо Григорій був кріпаком (панщиняним мужиком) дідича Енгельгарда. Обидва ті села — і Моринці і Кирилівка — лежать у звенигородському повіті, на півдні від Києва. В Кирилівці вже Григорій Шевченко зістався, і

тут зріс Тарас. Пробув там до 15. року свого віку.

Зліднями привитала доля Тараса ще за дитячих літ. В кріпацькій родині влідні завжде дома. А хоч дитина під оком люблячої мами не відчуває так недостатків, бо й небагато потреб має і ще не вміє журити ся, Тарасови власне не поталавило: ненька лишила його девятирічним сиротою. Сестра Катерина, що так любила його й голубила, віддала ся на чуже село. Батько оженив ся вдруге і то з удовою; мачуха привела з собою діти, і на Шевченкову хату, на семейне житте впала тінь. Почали ся сварки й бійки між старими. Прощайте добрі, милі часи, коли білявий хлопчина навганяв ся вулицями, викупав ся в потоці і впав у саді під першу яблуню з краю тай захропів!... Кожда сварка, яка спалахнула у Шевченків, кінчила ся побоями живого, жвавого Тараса. Мусів він тікати і ховати ся в печеру за селом, то в бурянах у сусіда, куди сестра Ярина приносила йому кусень хліба, а про сковорінку братіка не сказала нікому. Раз бито й катовано його три дні підряд за те, що син мачухи Степанко украв у постійного на кватирі солдата (жовніра) 45 копійок і звернув підвор на

Тараса. Лишењь третього дня виявило ся, хто то завинив.

Тільки було спокою в хаті, як хлопець уступив ся і пішов на науку до дяка (почав вчащати ще за життя мами), або літом поїхав із батьком чумакувати. Чумаки були се купці, що в давніх часах привозили головно сіль і рибу з над Чорного або Азовського моря, а вивозили з України пшеницю. Коли вже торговельні шляхи були безпечні і взяло ся багато міст, чумацькі валки не запускалися аж над море. Чумакуючи з батьком, Тарас не то що не зазнавав домашніх незгодин, але не міг доволі намиливати ся тихими зоряними ночами степовими та надивити ся на бевкрай, наче море, степи. В такій дорозі занедужав Григорій і помер. Тарасови було тоді 11 років, і він лишив ся на опіції діда Йвана.

Тепер уже виступив Тарас із батьківської хати. Іншої ради не було. Навіть не мав ніякого права до частки по татовій смерти. Батько його, вмираючи, казав, що Тарасови не придасть ся ніщо з їхньої кріпацької мізерії, бо він, шануючись, вийде на великого чоловіка, або, не дбаючи, зійде на велике нінащо.

Сповнило ся перше батькове віщованне. Тарас вийшов на такого чоловіка, яких на

цілій землі було небагато. Але по терновій дорозі дійшов він до великої слави.

За волею діда пішов він знов на науку, та витерпіти там не міг довго. Сеж не була школа, така як по ниніших селах, а дяківка. Вчили читати псалтир, дяк був завжди підпитий і мав один тільки спосіб науки — бійку. Тай ще кождий школляр сам приносив на себе вишневий прут або березові різки і мусів тихо лежати, не ворухнути ся, коли пяниця відлічував кії та прибалакував.

Тарас знав уже псалтир на пам'ять, а читав його голосно й виразно, тому дяк Бугорський казав йому вчити в школі й бити школярів (настановив його „консулем“) тай читати при мерцях псалтир. За таку роботу діставав Тарас книша й десятий гріш від дяківської плати за кожного мерця, а за науку мав вільне мешкання на дяківці. Але не було чим прохарчувати ся і за що зодягати ся, отже Тарас задумав утікати від Бугорського та йти учитися малярства у церковних малярів, яких було багато у сусідніх селах, особливож у Хлипнівці. Надіяв ся Тарас зарібків і чув до малярства велику охоту.

Не міг бідний сирота трапити на доброго учителя. Малярі змушували його до

важких послуг, до домашньої роботи, а про мальованнє — й не кажи. Знеохочений вернув ся Тарас знов у Кирилівку і став за піdpасача у громадського пастуха. Про той саме час згадує він у своїм віршу: „Мені тринайцятий минав, я пас ягнята за селом“. Нездатний був з нього пастух, бо він або замислив ся й у небо глядів, або рисував, а череда ходила самопас. Через таке мусів покинути пастирство. І служба у добросердного попа в Кирилівці не вдоволяла Тараса. Якесь неясне тоді ще бажаннє світла, охота посвятити ся малярству, шукати чогось ясного й доброго спонукали його йти знов із рідного села.

Коли ж він пустив ся ще раз на мандрівку по малярях і вкінці знайшов привітну людину, показав ся інший клопіт. Той маляр бояв ся тримати кріпака без панського дозволу. Тарас подав ся в Вільшану до зарядчика Енгельгардових маєтків. Та той, замість дати розписку, затримав Тараса, кавав підучити його трохи охайнosti й звичайності тай враз з іншою прислугою відправив і Тараса на Литву у Вильну, де жив у ту пору сам Енгельгард.

3. Що виніс з собою Шевченко з рідного краю?

На шіснайцятому році недобровільно покинув Тарас свої родимі сторони й пішов на чужину, де побув одним тягом 15 років. У тих далеких краях зробив ся він великим чоловіком, добув слави й хвали. Алеж не чужениця йому се дала, а рідна Вкраїна.

Як ростина, хоч би яку зasadив, тягне соки й поживу з землі і з повітря, так людина носить у крові вдачу свого народу й хист своїх предків, а вихованнє, наука й пригоди в життю, особливо в ранніх літах, складають ся на характер і розвинуть або збавлять вроджений талант у чоловіка. Шевченка міг відати з себе тільки нарід, що має такі співанки, пісні й думи, як ми. Завзята натура діда Йвана, який ходив з Гайдамаками, показала ся в Тараса і дала йому силу терпіти муки, а не скривити душою. Ті всі злидні, які йому постелили такий незавидний шлях у молодості, тільки загартували тіло й дух Тарасови. Студінь, дощі й вітри тай усі незгодини, які витерпів Тарас, бурлакуючи в околицях Кирилівки, зробили його залізним і витревалим, дали йому змогу перетерпіти салдатську каторгу.

Шевченко сам каже у своїх споминах, що насильства дяка зродили у нього на все життє нехіть і відразу до панування одної людини над другою. Сі думки, які взяли ся ще в дітвака, кріпшли, і Тарас на завжде лишив ся ворогом насильства, оборонцем покривджених.

Та не сама тільки пам'ять кривдій злого лишила ся в дитячих споминах у Тараса. Мов зоря крізь мряку, просвічувала у нього згадка материнської любові, і він поніс з собою тугу за маминими естощами, за добрим словом любих сестер Катерини й Ярини. Тому він так високо цінив і так високо ставив у своїх творах образ матери в сім'ї.

Зпід рідної стріхи виніс Тарас ще й інші добре посіви. Хоч і бідні, Шевченки з себе не були такі прості. Що найважнійше, були між ними грамотні і знали вагу освіти. За стараннем батька, Тарас не пішов у світ невідущим, але письменним.

Далі, була у Шевченків жива пам'ять красших часів. Тих, коли на Україні була ще воля, хоч і треба її було завзято боронити від лихих сусідів; коли ще не було наложене на Україну московське ярмо. Дід Іван був учасником т.зв. Коліївщини, гайдамацьких розрухів 1768. р., коли Запорожець

Максим Залізняк і сотник двірських козаків Потоцького Іван Гонта стали на чолі ватаг і бороли ся проти закріпощення селян та воювали в обороні православної віри. Цілий той рух вийшов з Мотрониного монастиря не так далеко Кирилівки, і Шевченко сам каже:

...тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав.

Отже дід Іван розказував синові й сусідам про давні часи, про Коліївщину. Сі оповідання ворушили Тараса, коли він дух запер у собі і в кутку сидів та слухав. Бін плакав дитячими слізами, спочуваючи кривді українських селян. Ті зворушення лягали в дитячу душу і лишали слід. Дідові ж оповідання доповнив іще старенький чернець у мотронинськім монастирі, куди ходив Тарас із сестрами на прощу. В сусідніх від Кирилівки селах показували ще памятки й місця звязані з Гайдамаками. І по літах Тарас списав по споминам ті дідові оповідання в поемі „Гайдамаки“.

А так само, як спомини про Гайдамаків, знав Тарас з дому і пісні народні і думи тай співав їх, не розставав ся з ними ввесь вік. Вони йому розкрили красу поезії, на них він учив ся віршувати.

Але найбільша Тарасова учителька була природа. Від неї Тарас не відчужив ся. Цілих 15 років жив на її лоні і так до неї звик, що вже ніколи не перестав любувати ся нею, шукати у неї краси й розвади. А якаж гарна природа в звенигородськім повіті, найкрасшім із всіх у київській губернії! Лани, гаї і байраки міняють ся в собою, де-не-де видніють горбки, а з ними межує степ. Не диво, що така гарна країна відала богато малярів. Вона й на малого Тараса зробила перший нестертий слід. Усі ті враження лягали в Тарасову душу, а по літах озвали ся.

З таким багатим скарбом їхав Тарас у далекий край. Той скарб то були поетична кебета та бажанне красшого життя. Вони не давали Тарасови взяти ся ні до хліборобської ні до ремісницької роботи. Вони силували Тараса перти ся до малярства. І тільки з часом, коли він набрав ся потрібної науки, виявив ся його хист в усій своїй силі. Новним сяєвом зяснів тоді Шевченків талант.

4. Шевченко в службі.

Тарасові злидні не перевелись, хиба що відмінили ся. Досі він голодував, слота його била, спека припікала бездомного бурлаку.

Тепер мав що їсти і вбрали його, але відібрали свободу. Він кріпаком був перше і зістав ся ним тепер. Але в Кирилівці був від пана далеко, а в Вильні, у Варшаві й куди там ще не їздив Енгельгард, забираючи з собою прислугу, був Тарас під самим таки панським дахом. Було кому павити його і за найменшу провину висікти різками „для науки“.

Було й друге горе. Збудила ся у хлопця туга за вітчиною. Не стало високих могил, на котрі ходив колись то Тарас шукати залізних стовпів, що буцім-то підпирають небо. Не бачило око українського неба й степів. Замість того мав сільський хлопчина міські мури, а замість степового вітру і соловейкового співу чув шум і гуркіт чужого міста.

А вже цілком приголомшив його Петербург, столиця Росії, куди виїхав ділич Енгельгард разом з усім своїм двором. Хоч Тарас не мав коли й як ходити по місті, а все таки довелось і йому побачити уличне життя й він обертає ся тепер вдалеко інших умовах, ніж досі.

Та як небудь гірко було Тарасови, а всеж таки отся зміна життєвих умов пішла на його користь. В Кирилівці він блукав і не міг

найти пристановища. Хоч би й лишив ся був у Хлипнівці у церковного мальяра, то талант його не розвинув ся би був і не набрав сили. Інакше склало ся тут. По містах зосереджується ся мало не вся культура. Тут купці, великі варстati й фабрики, театри, школи, вчені, мальярі й уряди. Хто живе в місті, той має змогу навчити ся, чого йому треба. Навчив ся тут мальарства і Тарас.

Так се стало ся. У Тараса вільного часу було досить, отже кождú вільну хвилю обертає він на те, що рисував углем та крейдою. На такій роботі виловлювали Тараса і кождий раз карали. Але вкінці додумав ся Енгельгард, що, очевидно, Тарас годить ся на мальяра, а не на льокая. Тай з мальяра можна мати більшу користь, ніж з ковачка. От тому зглянув ся він на Тарасові просьби і звільнив його з льокайської служби, а віддав на nauку до добрих мальарів.

Тепер саме почало ся інше життє для Тараса. Рав, що він мав змогу робити те, до чого рвала ся його душа від ранньої молодості. Друге, виходив Тарас з панського двора і мав більше свободи, забігав у Літній сад, відрисовував статуй та оглядав за склеповими вікнами і в церквах гарні

образи. Тоді він перший раз стрінув ся з чесними, благородними людьми, які бачили в нім людину, а не худобу-кріпака.

Найбільшу вагу мала для його знайомість із земляком Сошенком, бо той заняв ся його науковою, дав йому книжок і зблишив його до таких людей, як поет Гребінка, славний маляр Брюлов і відомий московський поет Жуковський, що був учителем царських дітей і пізнійшого царя Олександра II. Нові Шевченкові приятелі побачили, що він людина незвичайна, бо і талант має великий, чого доказом були його малюнки, і вдачу має гарну. Вони згодилися в тім, що треба йому конче дати доступ до найвищої школи, де вчать малярства, до академії. Та насамперед мали його викунити з кріпацтва, бо кріпак не мав доступу до академії. Отже Брюлов намалював портрет Жуковського і пустив у лотерію, щоб таким робом зібрати більшу суму. Тай справді, придбав 2 тисячі рублів з половиною. За ту суму Енгельгард згодився визволити свого кріпака. І так став Тарас вільним чоловіком; тепер вже могли його приняти до академії.

5. Шевченко на волі.

Ся дуже важна подія в Тарасовім життю пришла на день 4. мая 1838. р., коли Шевченкови минуло 24 роки.

Аж тепер він почув себе правдивим чоловіком, якому походженне від батька-кріпака не стоїть на перешкоді вчити ся і мати доступ до людей. Тепер він побачив велику вартість свободи і ще глибше відчув долю та кривду закріпощених селян на Україні.

Свободи уживав Тарас як найліште. Він не мав досі ніякої освіти, отже тепер кинув ся завзято до книжок, яких позичили йому приятелі. Він прочитав історію всіх народів (всесвітну історію), читав у перекладах твори великих світових поетів і вчив ся французької мови.

Та найбільше враженнє зробила на цього по московськи написана історія України під заголовком *Історія Русаф* ілії Малай Расії, недрукована ще тоді, тільки переписувана. Її написав якийсь великий український патріот (здаеться Політика). В ній багато помилок, але автор проводить у цілій книжці думку, що Українці окремий, самостійний народ, а Україні належить ся бути

окремою державою. Він показує всю кризду Українців і докладно розказує, як вони боролися за волю.

Ся книжка відкрила Шевченкови очи на минувшість України, на її відносини до Москви та Польщі, навчила його, що треба в українській історії високо ставити і чого для України домагати ся.

За тою наукою Шевченко не багато мав часу малювати. І треба було потому невсипущою працею наганяти занедбане. Все ж таки Тарас робив такі поступи в малярстві, що всі професори в академії були з нього дуже вдоволені.

Не сама тільки наука спиняла Шевченкови малярство. Він признав ся сам, що, малюючи в академії, нераз задумував ся, і перед його очима ставав сліпий кобзар в українськім селі, то привиджувалися гетьмани та Гайдамаки. Читаннє славних світових поетів розвбудило і в його душі дар бути поетом; досі був він ніби у сповітку, дрімав. І от почав Тарас списувати вірші. Помалу навбиралося їх у нього чимало, а в 1840. р. приятель його Мартос видав їх своїм коштом. На заголовнім листку книжки був намальований кобзар під вербами і тому збірку своїх поезій назвав Шевченко „Коб-

зар“. Красшої ціннішої книжки, як ся, нема досі в нашій літературі. Вона зробила велике враження і великий переворот на Україні. Слідуючого року видав Тарас свою поему „Гайдамаки“. З того часу не переставав уже віршувати.

Зараз по скінченню академії поспішив Тарас сам на любу Україну.

6. Шевченко на Україні.

Безмежно радував ся Тарас, коли побачив Славутицю-Дніпро, широкі степи з високими могилами, золотоверхий Київ, матір руських городів. Він їхав на Україну робити дуже милу і важну роботу. Археографічна комісія, така що береже памятки давнини (будівлі, зброю, одежду, грамоти і т. і.), задумала видати альбом (книжку з рисунками) старих українських церков, замків, могил під заголовком „Живописна Україна“. Доручено Тарасови, поробити рисунки старих українських замків, церков, могил. При тій роботі Шевченко ще докладнійше пізнавав славну минувшість нашу, роздумував над нею і поетичним своїм словом прославляв її тай звертав на неї очі своїх земляків.

Так обіхав поет полтавську й чернігівську губернію, а був і в київській. Куди не заїхав, витали його дуже радо. А тому так його приймали, що він був дуже любий, милив, добрий чоловік і тими прикметами брав кожного в полон. Співав він милим голосом народні пісні і був веселий. Двері панських покоїв відкривала йому слава, якої придбав собі не тільки Кобзарем і Гайдамаками, але й іншими віршами, які кружили у відписах по Україні.

Відвідав він і рідні сторони й родину тай запоміг її, як міг. Ще з Петербурга висилав він братови гроші, хоч сам їх мав мало. Він поміг і якомусь чужому чоловікові. Раз він гостював у панотця, як прийшов якийсь селянин жалувати ся, що вкрадено йому пару волів. Шевченко дав йому 50 рублів, ніби позичив. Селянин приняв гроші, але питав, як має йому віддати їх, коли навіть не знає, від кого дістає таку поміч. Бери — казав, усміхаючись Тарас — прийдеши віддавати, то пізнаєш.

Але наймилійше було Тарасови в Київі. Там на кождім кроці було стільки памяток нашої княжої й козацької слави. Крім того, від яких 15 років зосереджувало ся в тім місті живійше українське життя духове. Від

коли заложено в Київі університет (1831.), збирало ся там більше молодіжки задля науки, працював там професор літератури Максимович, а з молодих поет Куліш, історик Костомарів і інші.

З гуртом молодих Українців познайомився Шевченко і огненним словом додав їм більше відваги і завзятку. І так завявили вони товариство, що звало ся Кирило-Методіївським братством. Сю назву вони приняли в честь перших славянських апостолів, а в славянщину дуже вірили, сподівалися великого добра з того, якби всій славянські народи зробили вільну спілку (федерацію), в якій кожда республіка^{*)} мала би рівний голос. Кріпацтво мало упасти, бо кожда людина повинна мати повну свободу і волю, якою мовою говорити, до якої віри призвати ся, що писати і друкувати, в які товариства єднати ся.

Ще нині павіть, у 68 років від засновання Кирило-Методіївського братства немає тієї свободи в Росії, хоч кріпацтва вже нема, а навіть ніби конституцію дали. А щож казати про тамті часи. Росийський

^{*)} Держава без царя, а з президентом, котрого народ вибирає на короткий час. Колишніх українських президентів називає ся гетьманами.

уряд, як тільки дізвав ся (з доносу) про тайне товариство, що ширило такі небезпечні для його думки, приказав арештувати 10 визначнійших членів товариства, між ними й Шевченка. Тим більшу небезпеку бачив цар у тім, що власне Українці думають про зміну порядків, бо Україна була найбагатшою й найкультурнішою частиною Росії, доходила аж до моря, тому то Москвиціна й бояла ся її втратити.

Тому то цар і вислав провідників братства в далекі губернії на кару, а найтіжше покарав Шевченка. За те, що Тарас написав поеми „Сон“ і „Кавказ“, у яких гостро напав на царя і на царські порядки за кривди України й інших поневолених народів, цар Микола І. присудив Шевченкови до віку служити у війську і то в азійських стенах.

7. Шевченко в неволі.

Те велике нещастє впало на Тараса 1847. р., як він ледви два роки побув на Україні. А найшло воно його в таку пору, що вівчило найкрасші поетові замисли. Шевченкови стелала ся дорога до гарної будучини. За стараннєм князівни Ренінї дістав він місце при київськім університеті,

а Кулішиха обіцювала йому підмогу на виїзд за границю, де він мав придбати собі ще висшої освіти. І саме тоді, як поет вертався від Кулішів в Чернігівщини до Києва, його по дорозі арештовано.

Кара, яку присуджено Шевченкови, була надто велика. Раз, що висилали його в далекий край, розлучали з вітчиною і з приятелями і завдавали таку муку, як кождому засланому. Але не було визначено, який час мала кара тревати, отже могли його держати на засланні і до смерті. Цар власною рукою дописав на присуді, що не вільно Шевченкови займати ся нї писаннем, нї малюством. Се було страшно болюче. А ще заслали його в салдати, до війська, його, вільнолюбну людину, що так ненавидів насильства і обмеження свободи. А військо, муштра, зброя такі були йому противні!

Не відразу почув Тарас невиносиме горе. Є такі люди, що на самоті не мають про що говорити з самим собою. Зате для других людей тільки тоді починається правдива, свободна праця духовна. Коли людина осторонь і одинцем стане і загубить ся в свої гадки, у свою душу, то вона мусить з її дна винести скарби, як тільки вони там є.

Ось чому пророки й великі учителі йшли навіть на пустиню, щоби лишити ся самотвіми і дати волю думкам.

І Шевченко зразу перетоплював у своїй уяві ті враження, які виніс із любої України. Йому привиджують ся ті образи і ті люди, яких недавно ще оглядав. Тарас у неволі написав більшу частину із найкрасших своїх творів. Але тільки в перших літах. Його не так дуже стерегли і пильнували. Знайшли ся навіть такі добрі офіцери, що давали йому дозвіл утекти десь у чисте поле тай списати на клаптику паперу свої тужні думки; навіть приймали його у себе на кватирах і позволяли рисувати. Тілько ж, як пішов у Петербург донос і звідти прийшли нові накази, тоді поета погнали до Азії і пильнували так гостро, що і в халяві шукали, чи не мав олівця, або паперу.

Тут у дикій пущі тратив Шевченко здоровле і попадав у тугу. Не бачило його око ні цвітки, ні дерева, ні могили, а небо — мов невмите. І земляки наче забули за нього. Доки міг Тарас крадькома писати, заповняв свою „захалявну“ книжечку, а там і замовк. Від 1851. до половини 1857. р. нема ні одного стишка. Так пропало майже 7 літ у творчості нашого генія.

Але Шевченко, тратячи тілесні сили, був сильний духом. Він зінав, що терпить за Україну, що за неї жертву приносить, так як інші герої, що голови клали за святу справу, за вітчину. Тому він достойно терпить, бо знає, з історії, що за свободу, за волю, за кожде право для народа мусіли красші одиниці платити життем. Він і терпів і вірив в будучність України і сподівався для себе освобождення:

Так Дніпро крутоберегий
І надія, брате,
Не дають мені в неволі
О смerti благати.

8. Освобождення і поворот Шевченка на Україну.

Ніде правди діти, що надто мало листів діставав Шевченко з України і він — як сам каже — утікав, щоб і не бачити, як другі солдати читають листи від родини. Близші Тарасові приятелі самі потратили голови таї не думали про те, що треба піддержати того, хто найтяжче був покараний і терпів у лихій далекій пустині, заваленій снігами. Щастє, що Тарас сам мав таку велику силу духа, незломну волю і витерпів за Україну муки.

Шевченка призабули земляки з тої причини, що по розгромі Кирило-Методіївського братства настав час утисків громадянського життя урядом. Ті Шевченкові приятелі, як кн. Толстой і кн. Репніна, що не потребували лякати ся власти (на теж вони князі!), хоч і робили заходи в користь Шевченка, хоч і просили, щоб йому облекшено кару — вічого не добили ся. Справа була дуже трудна. Свого часу царська родина закупила лотерейні білети (льоси) на портрет Жуковського і так зібрано гроші на викуп Тараса з кріпацтва. Жуковський був учителем при царськім дворі, тому царська родина хотіла мати його портрет. А не купила би вона була білетів, то ще знайшли би ся були такі люди, що купили би, бо Брюлов мав славу, а його малюнки ціну. Але на царськім дворі розуміли так, що Шевченко має бути цареви до смерти вдячний. Скоро покінчено слідство над Кирило-Методіївськими братчиками, то про Шевченка предложено Миколі І. такий звіт: „Шевченко замість вдяки до царської родини, писав мовою українською найбаламутнійші вірші. В них він то плаче над кривдою України, то розповідає про колишню козацьку славу, то поганими словами осмішує царя й його сімю. А що Шев-

ченко прибав собі такими творами славу знаменитого поета, тим то вірші його двічі шкідливі й небезпечні.«

А на суді Шевченко не то що не відкликав ні одного слова і не шукав оправдання, але він сміливо сказав усю правду. Говорив, що на Україні бачив страшну кривду і чув нарікання на царя і царську родину за такі погані порядки. Ось тому тяжко було випросити для Шевченка не то дарование незаслуженої кари, а хочби які небудь полекші.

Аж прийшла срамотня для Росії кримська війна (1853—1856). Історія показує, що по нещасливих війнах пануючі й їх правліннє, побиті зовнішнім ворогом, звертаються до своїх підданих, дають їм якісь полекші, заводять реформи. Так стало ся й у Росії по кримській війні. Цар Олександр II. почав заводити земства, поправив суди й збирав ся знести кріпацтво.

Серед таких полекші реформ цар видав також амнестію (дарование кари) засудженим за Миколи I. політичним виявям. До той царської ласки не допустили одначе Шевченка. За нього просив і гр. Толстой і кн. Репніна, та цариця-мати не згодила ся. Аж по довгих заходах прийшла черга й на на-

шого великого страдника за волю України. Се сталося з початком мая (травня) 1857. р. Коли прийшла така вість до Новопетровська, Шевченкови дали вже пільгу, а 14. серпня відправили до Петербурга, куди він прибув аж 8. цвітня 1858. р., бо його задержали довший час у Нижнім Новгороді. Десять літ тому взяли його 33-літнім здоровим, кремезним мужчиною, а вернувся Тарас сивим, лисим, пригорбленим дідом з покаліченим здоровлем.

9. Шевченкові замисли, хороба й смерть.

Хоч з неволі вернувся Шевченко зламаний на тілі, був кріпкий духом. „Мені здається — каже він у своїх записках — що я й нині (після заслання) точнісенько такий самий, яким був і десять літ навад. В моєму внутрішньому образі не перемінила ся ні єдина риса“.

Сі слова треба так розуміти, що поетові думки й переконання не змінилися, що він готовий був, як перше, побивати ся за освободження селян, за волю України і другий раз піти на заслання. Він і справді, ще в дорозі з заслання писав вірші і то не інакші, як перед неволею. В „Неофітах“ він порівнує

переслідуваннє християн лютими царями в Римі з переслідуваннєм поступових людей у Росії. І в інших поезіях не перестав він дорікати і лаяти царів за їх знущання над народом. Але довголітня неволя лишила свій слід. Вернувшись з заслання, написав він небагато.

Сему неволя була винна. Там кілька років Тарас мучився без усякої духовової роботи, не читав нічого, не стежив за духовим життєм освічених земляків. Надто, хоч Шевченкови було вже 44 років життя, коли вернувся з заслання, не мав іще упорядкованих умов життя. Був бездомний, без сімї і без пристаніща. Був бідний і без зарібків, жутився тим, що виволу кріпаків все ще нема, а найближшої своєї родини він, сам вільний, не міг і досі викупити.

Поволі якось уложилися його справи. В малярській академії дали йому, як бувшому ученикови, кімнату на робітню, і в ній Тарас оселився. Почав знов працювати над малюнками, взявся за книжки, читав, а думка про поміч селянам не покидала його. Тому він шукав товаришів до видавання журналу; а як розумів вагу освіти для селян, видко з того, що зложив „Буквар“ для українських шкіл.

Діждав ся також дозволу поїхати на Україну, бо зразу кавали йому жити в Петербурзі і то під поліційним доглядом. Тарас відвідав рідину сторону, побачив свою рідину, і в короткий час потім удало ся йому висвободити її від пана з кріпацтва. Поет задумав оселити ся на Україні. Йому, зломаному неволею, тільки українське сонце вернуло би було здоровле, а не холодні мраки в Петербурзі. Дніпро, степи й сади українські вернули би йому давню веселість, а не вид касарень, тюрми та царських палат. За помічю свояка — Вартоломея Шевченка — Тарас виглядів навіть над Дніпром місце під оселю для себе й вистарав грошей на закупно землі.

„Якби з ким сісти, хліба взісти,
Проіоворить слово, то воноб
Хоч і якнебудь на сім світі,
А всеб таки якось жилось.
Та ба! нема з кем!“ --

жалував ся поет тай вишукав собі молоду зпоміж селянок. Панянки не хотів, бо задумав повернути до селянського стану. „Я по крові й духу син і рідний брат нашого безталанного люду.... що панночка робити ме у моїй мужицькій хаті?“ — писав він Вартоломееви.

Отже не поталанило Тарасови зранку, не було долі й до останку. В Петербурзі, куди він вернув ся, щоб поладнати свої грошеві й товариські діла, заскочила його слабість, водна пухлина. Не піддавав ся їй Тарас, писав листи, малював, деколи й вірші писав. А далі погодив ся з долею. Знав, що треба вмерти, чи — як пише він у посліднім своїм віршу — „рештувати вози в далеку дорогу на той світ, до Бога“. Одно ще бажання мав поет, а то почуті, що кріпацтво знесене. Тимчасом царський маніфест був уже підпісаний, тільки ж оповіщення його відложене; бо власти боялися усе народнього повстання, тому чекали великого посту. А на тиждень до тої радісної хвилі д. 10. марта (березня) о 5. год. рано помер Тарас, проживши 47 років.

10. Порохон і могила Тарасова.

Умер Шевченко, а його конання було образом його жизни. Терпів несказані муки, стискав зуби, виридав зубами вуса, давлячи в собі болі, а не стогнав. Так минув його день уродин та іменин 9. марта (березня), а слідуючого дня о 5. год. рано скінчилися його муки.

І закінчило ся довгострадальне життя поета, справжня, безупинна боротьба. На 47 літ був він 24 роки кріпаком, 10 стогнав у дикім кіргіськім степі, 9 годів між визволенiem і засланнem уживав правдивої свободи, а вернувшись з Новопетровська, три з половиною жив під поліційним доглядом. Такого трагічного життя не має ні один поет на всім світі.

Тарас висловив бажання спочити у рідній землі:

„Холоне серце, як згадаю,
„Що не в Україні поховають!...“

писав він, а в Заповіті:

„Як умру, то поховайте мене на могилі,
Серед степу широкого на Вкраїні милій“.

Вірні тому заповітови приятелі Шевченкові виклопотали (виходили) у властей дозвіл, весною відкопали домовину з дорогими останками і відвезли в Київ, а звідти Дніпром у Канів. Оспіував Тарас ту ріку; тепер вона понесла на своїх хвилях його домовину, а на ту велику добу зібрала всії свої води, виступила з берегів і зашуміла.

По дорозі від самого Петербурга виходили стрічати домовину; особливо в Київі

був великий здвиг на панахиді, а крім інших бесідників промовляли тоді Антоно-вич і Драгоманів. Дня 22. мая 1861. р. віднесли домовину з Канева на Чернечу гору, де недовго перед смертю лагодив ся поет завести собі хутір. Там він ляг спочивати, і з того часу ся гора зветь ся Тарасовою.

Згодом упорядкували могилу, що зняла ся на найвищім горбі над Дніпром в чарівнім місці. Далекий, далекий в неї вид на лівий беріг Дніпра. А ще далі видно той хрест на Тарасовій горі.

Залізний хрест підняв ся в гору. Стоїть на опоці. А такий сильний, що ніякий вихор йому не страшний. Він цілі віки стояти ме ї благословляти ме розлогі поля ї трудящий люд, що обливає своїм потом ті ниви ї мостить твердий шлях у той бік, куди йдуть усі культурні народи. На такій опоці спер Тарас свою працю — на народі. Залізна витревалість, безупинна праця не дадуть нас, свідомих Українців, скинути з тої опонки, відчужити нас від усього народа, і ніякі царські укази, ніякі утиски і переслідування не спинять нас у поході до повного культурного розвитку, до правдивої свободи, поки не встане вільна Україна!

— XXXIX —

І слушно каже відомий поет і письменник Богдан Лепкий: „Як вернув з над Неви Шевченко, так верне колись і воля України, котру від нас до Петербурга збрали, в кайдани закували та в тюрму посадили. Тільки, що Шевченко вертав у домовині, а воля верне живцем, бо вона невмируща...“

Так, верне живцем, заквітчана, замаяна, хоч прийде по трупах мучеників за Вкраїну.





Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?

Бо вас лихо на світ на сміх породило,
Поливали сльози... Чом не затопили,
Не винесли в море, не розмили в шолі?
Не питали б люде, що в мене болить,
Не питали б, зашо проклинаю долю,
Чого нужу світом. „Нічого робить!“ —
Не сказали б на сміх...

Квіти мої, діти!
Нащо вас кохав я, нащо доглядав?
Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав? Може і вгадав.
Може найдеться дівоче
Сердце, карі очі,

Що заплачуть на сї думи, —
Я більше не хочу.
Одну сльозу з очей карих,
І — пан над панами !

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами !

За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвало ся, сміялось,
Виливало мову ;
Виливало, як уміло,
За темнії nocti,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі.
За стени та за могили,
Що на Українї,
Серце мліло, не хотіло
Співати на чужинї.
Не хотілось в снігу, в лісі
Козацьку громаду
З булавами, з бунчуками
Збирать на пораду.
Нехай душі козацькії
В Українї вітають :
Там широко, там весело
Од краю до краю ...

Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий — море,
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили — гори.

Там родилась, гарцювала
Козацька воля,
Там шляхтою, Татарами
Засівала поле;
Засівала трупом поле,
Шоки не остило.

Лягла спочити; а тимчасом
Виросла могила,
А над нею Орел чорний
Сторожем літає,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають.

Все співають, як діялось,
Слопі небораки —
Бо дотепні. А я... а я
Тілько вмію плакать,
Тілько сльози за Вкраїну,
А слова — немає...

А за лиxo — та цур йому!
Хто його не знає?!

А надто той, що дивить ся
На людей душою —
Пекло йому на сім світі,
А на тім...

Журбою

Не накличу собі долі,
Коли так не маю.
Нехай злидні живуть три дні,
Я їх заховаю,
Заховаю змію люту
Коло свого серця,
Щоб вороги не бачили,
Як лихо сміється.
Нехай думка, як той ворон,
Літає та кряче,
А серден'ко соловейком
Щебече та плаче
Нишком: люде не побачуть,
То й не засміють ся...
Не втирайте ж мої слози,
Нехай собі ллють ся,
Чуже поле поливають
Що дня і що ночі,
Поки попи не засиплють
Чужим піском очі.
Оттаке то! А що робіть?
Журба не поможе.
Хто ж сироті завидує,
Карай того, Боже!

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!

Виростав вас, доглядав вас, —
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть, діти,
В нашу Україну,
Попід тинню, сиротами,
А я — тут загину.
Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще може й славу ...

Привітай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину!

1839.

Петербург.



Причинна.

(Уривки.)

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До долу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,

Неначе човен в синім морю,
То виринав, то потопав.
Ще третій північ не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясень раз-у-раз скрипів.

Така її доля... О Боже мій милий!
За що ж ти караєш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькі очі? Прости сироту!
Кого ж їй любити? Ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка в далекім краю.
Пошли ж Ти їй долю — вона молоденька, --
Бо люде чужкії її засміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до Бога — милого питати.
Кого ж сиротина, кого запитає,
І хто їй розкаже, і хто теє знає,
Де милий ночує? Чи в темному гаю?
Чи в бистрім Дунаю коня напува?
Чи може з другобю, другую кохає,
Її чорноброву уже забува?

Якби то дали ся орлинї крила,
За синім би морем милого знайшла;
Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла!
Не так серце любить, щоб з ким поділитися.
Не так воно хоче, як Бог нам дає:
Воно жити не хоче, не хоче журитися.
„Журись!“ каже думка, жалю завдає.
О Боже мій милюй! така Твоя воля,
Таке її щастя, така її доля!

(1838.)
Петербург.



Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш,
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай синє море:
Воно знає, де мій милюй,
Бо його носило;
Воно скаже, синє море,
Де його поділо.

Коли милого втопило,
Розбий синє море!
Піду шукать миленького,
Вточлю своє горе.

Найду його, пригорну ся,
На серці вомлію.
Тогді, хвиле, неси з милим,
Куди вітер віє!
Коли ж милий на тім боці, —
Буйнесенький, знаєш,
Де він ходить, що він робить:
Ти з ним розмовляєш.
Коли плаче, то й я плачу;
Коли нї — співаю;
Коли ж згинув чорнобривий,
То й я погибаю.

Тогді неси мою душу
Туди, де мій милий;
Червоною калиною
Постав на могилі!
Буде лекше в чужім полі
Сироті лежати:
Буде над ним його мила
Квіткою стояти.

І квіткою й калиною
Цвісти над ним буду,
Щоб не пекло чуже сонце,
Не топтали люде.
Я в-вечері посумую,
А в-ранці поплачу;

Зійде сонце, утру сльози,
Ніхто й не побачить.

Вітрє буйний, вітрє буйний!
Ти з морем говориш,
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай синє море! , ..

(1838.)
Петербург.

На вічну память Котляревському.

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину,
Над водою гне в вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гайдав.
А де ж дів ся соловейко ?
Не питай: не знає !
Згадай лихо, то й байдуже:
Минулось, пропало ;
Згадай добрe, — серце вянє:
Чому не осталось ?

Отто ж гляну, тай згадаю:
Було, як смеркає,

Защебече на калині, —
Ніхто не минає:
Чи багатий, кого доля,
Як мати дитину,
Убірає, доглядає, --
Не мине калину;
Чи сирота, що досвіта
Мусить уставати, ---
Опинить ся послухає,
Мов батько та мати
Розпитують, розмовляють:
Серце беть ся любо,
І світ Божий, як Великдень,
І люде, як люде!
Чи дівчина, що милого
Щоденъ виглядає,
Вянє, сохне сиротою,
Де дітись не знає, —
Піде на шлях подивить ся,
Поплакати в лози:
Защебече соловейко,
Сохнуть дрібні слізни;
Послухає, усміхнеть ся,
Піде темним гаєм,
Ніби з милим розмовляла.
А він знай співає,
Та дрібно, та рівно, як Бога благає.
Поки вийде злодій на шлях погулять

З ножем у халяві — піде луна гаем,
Піде та й замовкне: нащо щебетать?
Запеклуу душу злодія не спинить,
Тілько стратить голос, добру не навчить;
Нехай він лютує, поки сам загине,
Поки безголовя ворон прокричить.

Засне долина, на калині
І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині,
Пішла дібровою луна;
Луна гуляє, — божа мова.
Встануть сердеги працювати,
Підуть корови на діброви,
Вийдуть дівчата воду брати,
Вигляне сонце. Рай та й годі!
Верба сміється, — свято скрізь!
Злодій заплаче, дарма що злодій.

Так було перш; тепер дивись:
Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноче
Гніздечко гойдає.
А де дів ся соловейко?
Не питай: не знає!

Недавно, недавно у нас в Україні
Старий Котляревський оттак щебетав;
Замовк неборака, сиротами кинув
І гори і море, де перше вітав,
Де ватагу пройдисвіта
Водив за собою.
Все осталось, все сумує,
Як руїни Трої.
Все сумує, тілько слава
Сонцем засіяла;
Не вмре кобзар, бо на віки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Праведная душа! Прийми ж мою мову,
Немудру та щиру, прийми, привітай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одне слово,
Та про Україну мені заспівай!
Нехай усміхнеться душа на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлючись, як ти
Всю славу козацьку за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле, бо я одинокий
Сирота на світі в чужому краю;

Дивлю ся на море, широке, глибоке,
Поплив би на той бік, — човна не дають!
Згадаю Енея, згадаю родину,
Згадаю — заплачу, як тая дитина;
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.
А може я й темний, нічого не бачу,
Може моя доля на тім боці плаче,
Бо сироту всюди люде осміють.
Нехай би сміялись, та там море грає,
Там місяць, там сонце ясніше сія,
І з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокий з нею був би я.
Праведная душа! Прийми мою мову,
Немудру та щиру, прийми, привітай!
Не кинь сротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну мені **заспівай!**

(1838.)

Петербург.



Тече вода в синє море,
Та не витікає,
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Пішов козак світ за очі;
Грає синє море,

Грає серце ковацьке.

А думка говоритъ:

„Куди ти йдеш, не спитавши? —
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люде,
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити.“

Сидить козак на тім боці, —
Грає синє море.
Думав: доля зострінеть ся, —
Спітало ся горе!
А журавлі летять собі
До дому ключами.
Плаче козак, шляхи биті
Заросли тернами.

(1838.)



Катерина.

(В. Жуковському на пам'ять 22. квітня 1838. р.)
(Уривки.)

Кохайте ся, чорнобриві,
Та не з Москалями,

Бо Москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить, жартуючи,
Жартуючи, кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине.
Якби сама, ще б нічого,
А то й стара мати,
Що родила на світ божий,
Мусить погибати.
Серце вяне, співаючи,
Коли знає, защо;
Люде серця не считывають,
А скажуть: „ледащо!“
Кохайте ся ж, чорнобриві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі — чужі люде,
Сміють ся над вами.

— — — — — — — —

Оттаке то на сїм світі
Роблять людям люде!
Того вяжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить,
А завіщо? Святий знає!
Світ, бач ся, широкий,
Та нема де прихилитись
В світі одиноким.

Тому доля запродає
Од краю до краю,
А другому оставила
Те, де заховають.
Де ж ті люде, де ж ті добрі,
Що серце збіралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!

Есть на світі доля,
А хто її знає?
Есть на світі воля,
А хто її має?
Есть люде на світі,
Сріблом, злотом сяють,
Здається ся, панують,
А долі не знають,
Ні долі, ні волі!
З нудьгою та з горем
Жупан надівають,
А плакати — сором.
Возьміть срібло, злото,
Та будьте багаті,
А я возьму слези —
Лихо виливати;
Затоплю недолю
Дрібними слезами,
Затопчу неволю
Босими ногами!

Тогді я веселий,
Тогді я багатий,
Як буде серденко
По волі гуляти!

— — — — —

Побачимо, почуємо..

А поки — спочину
Та тимчасом розпитаю
Шлях на Московщину.
Далек ишлях, пани-брати,
Знаю його, знаю !
А ж на серці похолоне,
Як його згадаю.
Попоміряв і я колись —
Щоб його не мірять!...
Розказав би про те лихо,
Та чи тож повірять?
„Бреше“, скажуть, „сякий-такий!
(Звичайно, не в очі)
А так тілько псує мову
Та людей морочить.“
Правда ваша, правда, люде!
Та й нашо те знати,
Що сльозами перед вами
Буду виливати?
Нашо воно? У всякого
І свого чимало.

Цур же йому!... А тимчасом
Кете лиш кресало
Та тютюну, щоб, знаєте,
Дома не журились;
А то лихо розказувать,
Щоб бридке приснилось!
Нехай його лихий возьме!
Лучче ж поміркую,
Де то моя Катерина
З Івасем мандрує.

Бач, на що здали ся карі өченята:
Щоб під чужпм тином слізни виливать!
Отто ж то дивіть ся та кайтесь, дівчата,
Щоб не довело ся Москаля шукать,
Щоб не довело ся, як Катря шукає...
Тогді не питайте, зашо люде лауть,
Зашо не пускають в хату ночувать.

Не питайте, чорнобриві,
Бо люде не знають;
Кого Бог кара на світі,
То й вони карають...
Люде гнуть ся, як ті лози,
Куди вітер віє.
Сиротині сонце світить —

Світить, та не гріє ...
Люде б сонце заступили,
Якби мали силу,
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило.
А завіщо, Боже мицій!
Защо світом нудить?
Що зробила вона людям,
Чого хотять люді?
Щоб плакала!... Серце мое!
Не плач, Катерино:
Не показуй людям сльози,
Терпи до загину!
А щоб личко не марніло
З чорними бровами,
До схід сонця, в темнім лісі
Умий ся сльозами!
Умисш ся, не побачать,
То й не засміють ся;
А серденько одпочине,
Поки сльози ллють ся.

Оттаке то лиxo, бачите, дівчата!
Жартуючи, кинув Катруся Москаль.
Недоля не бачить, з ким їй жартувати,
А люде хоч бачать, та людям не жаль.
„Нехай“, кажуть, „гине ледача дитина,
Коли не зуміла себе шанувати!“

Шануйте ся ж, любі, в недобру годину,
Щоб не довело ся Москаля шукать!

Сирота собака має свою долю,
Має добре слово в світі сирота;
Його бють і лаютъ, закують в неволю,
Та ніхто про матір на сміх не спита.
А Йвася спитають, зараня спитають,
Не дадуть до мови дитині дожить.
На кого собаки на вулиці лаютъ?
Хто голий, голодний під тином сидить?
Хто лобуря ведить? Чорняві байстрята...
Одна його доля — чорні бровенята,
Та й тих люде заздрі не дають носить.

(1838.)

Петербург.



Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі?
Нащо літа молодії,
Веселі, дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяютъ.
Серце вянє, нудить світом,
Як пташка без волї

Нащо ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити:
Свої люде — як чужії,
Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі;
Нема кому розказати,
Чого серце хоче,
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує;
Ніхто його не питає,
Не знає, не чує.
Чужі люде не спитають,
Та ѿ нашо питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плаchte очі,
Поки не заснули,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенькі
За синее море,
Чорнявому, зрадливому
На лютее горе!

(1839.)

Петербург.

Іван Підкова.

(В. Штернбергові.)

I.

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — Запорожці
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу, і волю;
Минуло ся, остали ся
Могили по полю!
Високій ті могили,
Де лягло спочити
Козацькеє біле тіло,
В китайку повите.
Високій ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає.

Було колись — в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед, горілку

Поставцем кружала.
Було кодись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо, може серце
Хоч трохи спочине.

II.

Чорна хмара зва Лиману
Небо, сонце криє.
Синє море звірюкою
То стогне, то висе,
Дніпра гирло затопило.
„А нуте, хлопята,
На байдаки! Море грає, —
Ходім погуляти!“

Висипали Запорожці,
Лиман човни вкрили.
„Грай же, море!“ заспівали,
Запінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба.
Серце млє, а Козакам
Того тілько ѹ треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає,
А попереду отаман
Веде, куди знає.

Похожає здовж байдака,
Гасне люлька в роті;
Поглядає сюди-туди —
Де то бути роботі?
Закрутивши чорні вуси,
За ухо чуприну,
Підняв шапку — човни стали.
„Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове-молодці,
А у Царград, до султана
Поїдемо в гості!“
— „Добре, батьку отамане!“
Кругом заревіло.
„Спасибі вам!“

Надів шапку.

Знову закипіло
Синє море. Здовж байдака
Знову похожає
Пан отаман та на хвилю
Мовчки поглядає.

(1839.)

Петербург.



До Основяненка.

Бють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив.

Нема Січи, пропав і той,
Хто всім верховодив.
Нема Січи! Очерети
У Дніпра питаютъ :
„Де то наші діти ділісь?
Де вони гуляють?“
Чайка скиглить, літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.

На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питають ся у буйного:
„Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарілисъ?
Верніте ся! Дивіте ся:
Жита похилились,
Де пасли ся ваші конї,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червонїла.
Верніте ся!...“

— „Не вернуть ся!“

Загуло, сказало
Синє море: „Не вернуть ся,
На віки пропали!“

Правда, море, правда, синє:
Такая їх доля!
Не вернуть ся сподівані,
Не вернеть ся воля,
Не вернеть ся козаччина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани, —
Обідрана сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить,
Тілько ворог, що сміється.
Смій ся, лютий враже,
Та не дуже, бо все гине, —
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда,
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине . . .
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово!

Чи так, батьку-отамане?
Чи правду співаю?
Ех, якби то!... Та що й каватъ, —
Кебети не маю.
А до того в Московщинї
Кругом чужі люде.
, Не потурай!“ може скажеш;
Та що з того буде?
Насміють ся на псалом той,
Що виллю слізами;
Насміють ся! — Тяжко, батьку,
Жити з ворогами!
Поборов ся б з Москалими,
Якби малось сили;
Заспівав би, — був голосок,
Та позички ззіли.
Оттаке то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блужу в снігах та сам собі:
, Ой не шуми, луже!“
Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш,
Тебе люде поважають,
Добрий голос маєш.
Співай же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили;

Про старину, про те диво,
Що було, минуло...
Утни, батьку, щоб нехотя
На ввесь світ почули:
Що діялось в Україні,
Защо погибала,
Защо слава ковацькая
На всім світі стала!
Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
„Гриця“ заспіває;
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині!

(1839.)

Петербург.



Тарасова ніч.

(В. Мартосові.)

На розпутті кобзар сидить
Та на кобзі грає;
Кругом хлопці та дівчата —

Як мак процвітає.
Грає кобзар, виспівує,
Вимовля словами:
Як Москалі, Орда, Ляхи
Бились з Козаками;
Як збірала ся громада
В неділеньку в-ранні;
Як ховали Козаченька
В зеленім байраці.
Грає кобзар, виспівує,
Аж лихо съміється:

„Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеться;
Було колись — панували,
Та більше не будем...
Тій слави козацької
По вік не забудем !

Україно, Україно!
Серце мое, ненько!
Як вгадаю тебе, краю,
Завяне серденько!

Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля, воля,
Бунчуки, гетьмани?

Де поділось? Ізгоріло!
А чи затопило

Синє море твої гори,
Високі могили?

Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!

Грай же, море! Мовчіть, гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькій!
Така ваша доля:

„Встає хмара з за Лиману,
А другая з поля;
Зажурилась Україна —
Така її доля!
Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина.
Ніхто її не рятує...
Козачество гине;
Гине слава, батьківщина;
Немає де дітись;
Виростають нехрещені
Козацькій діти,
Кохають ся невінчані;
Без попа ховають;
Запродана жидам віра,
В церкву не пускають!
Як та галич поле криє,

Ляхи, уніяти
Налітають — нема кому
Порадоњки дати.
Обізвав ся Наливайко —
Не стало Кравчини!
Обізвавсь Козак Павлюга —
За нею полинув.
Обізвавсь Тарас Трясило
Гіркими словами:
— „Бідна моя Україно,
Стоптана Ляхами!“
„Обізвавсь Тарас Трясило
Віру рятувати,
Обізвав ся орел сизий —
Та й дав Ляхам знати!
Обізвав ся пан Трясило:
— „А годі журить ся!
А ходїм лиш, пани-брати,
З Поляками бить ся!“

„Вже не три дні, не три ночі
Беть ся пан Трясило;
Од Лимана до Трубайла
Трупом поле крилось.
Ізнеміг ся Козаченько,
Тяжко зажурив ся,
А поганий Конецьпольський
Дуже звеселив ся;

Зібрав шляхту всю до купи,
Та й ну частувати.

Зібрав Тарас Козаченьків
Поради прохати:

— „Отамани, товариші,
Брати мої, діти!

Дайте мені порадоньку:
Що будем робити?

Бенкетують вражі Ляхи,
Наше безголовя.“

— „Нехай собі бенкетують,
Нехай на здоровя!

Нехай кляті бенкетують,
Поки сонце зайде,
А ніч-мати дастъ пораду:
Козак Ляха знайде.“

„Лягло сонце за горою,
Зірки засіяли,

А Козаки, як та хмара,
Ляхів обступали.

Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокинулись Ляшки-панки —
Нікуди втікати!

Прокинулись Ляшки-панки
Та й не повставали:
Зійшло сонце, — до одного
Пóкотом лежали.“

„Червоною гадюкою
Несе Альта вісти,
Щоб летіли крюки з поля
Ляшків-панків їсти.
Налетіли чорні крюки
Вельможних будити;
Зібрало ся козачество
Богу помолитись.
Закрякали чорні крюки,
Виймаючи очі;
Заспівали Козаченьки
Пісню тії ночі,
Тії ночі кріавої,
Що славою стала
Тарасові, козачеству,
Ляхів що приспала.

„Над річкою, в чистім полі,
Могила чорніє;
Де кров текла козацькая —
Трава зеленіє.
Сидить ворон на могилі,
Та з голоду кряче...
Згада Козак Гетьманщину,
Згада тай заплаче.“

Умовк кобвар, сумуючи:
Щось руки не грають;

Кругом хлопцї та дівчата
Слізоньки втирають.

Пішов кобзар по вулиці,
З журби як заграє!
Кругом хлопцї навприсядки,
А він вимовляє:

„Нехай буде оттакечки!
Сидіть, діти, у запічку,
А я з журби та до шинку,
А там найду свою жінку,
Найду жінку, почастую,
З вороженьків покепкую.“

Петербург, 1839.



Миколі Маркевичові.

Бандуристе, орле сивий!
Добре тобі, брате:
Маеш крила, маеш силу,
Є коли літати!
Тепер летиш в Україну,
Тебе виглядають;
Полетів би за тобою,
Та хто привітає?

Я й тут чужий, одинокий,
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чого ж серце беть ся, рветь ся?
Я там одинокий!...
Одинокий... А Вкраїна?
А степи широкі?!

Там повіє буйнесенький,
Як брат заговорить;
Там в широкім полі воля;
Там синее море
Виграває, хвалить Бога,
Тугу розвганяє;
Там могили з буйним вітром
В степу розмовляють.
Розмовляють, сумуючи;
Оттака їх мова:
„Було колись, минуло ся,
Не вернеть ся знову!“
Полетів би я, послухав,
Заплакав би з ними...
Та ба! доля приборкала
Між людьми чужими.

Петербург, 9./V. 1840.

Утоплена.

(Уривок.)

Вітер в гаї не гуляє,
В ночі спочиває;
Прокинеть ся, тихесенько
В осоки питає:
„Хто се, хто се по сїм боцї
Чеше косу? хто се?
Хто се, хто се по тім боцї
Рве на собі коси?
Хто се, хто се?“ Тихесенько
Спитає-повіє
Тай задріма, поки неба
Край зачервоніє.

Петербург, 8./XII. 1841. —



Тяжко, важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилитися, —
Хоч з гори та в воду!
Утопив ся б молоденький,
Щоб не нудить світом;
Утопив ся б, — тяжко жити,
І нема де дітись.
В того долю ходить полем,
Колоски збирає;

А моя десь, ледащиця,
За морем блукає.
Добре тому багатому:
Його люде знають;
А зо мною вострінуть ся —
Мов не добавчають.
Багатого губатого
Дївчина шанує;
Надо мною, сиротою,
Сміється, кепкує.

„Чи я ж тобі не вродливий,
Чи не в тебе вдав ся,
Чи не люблю тебе щиро,
Чи з тебе сміяв ся?
Люби ж собі, мое серце,
Люби, кого знаєш,
Та не смій ся надо мною,
Як коли згадаєш!
А я піду на край світа...
На чужій сторонці
Найду кращу, або згину,
Як той лист на сонці.“

Пішов козак, сумуючи,
Нікого не кинув,
Шукав долі в чужім полі,
Та там і загинув.

Уміраючи, дивив ся,
Де сонечко сяє...
Тяжко, важко умірати
У чужому краю!

Петербург, 1842.



Розрита Могила.

Світе тихий, краю милив,
Моя Україно!
Защо тебе сплюндровано,
Защо марне гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилася?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
— „Молилася я, турбувалась,
День і ніч не спала,
Малих діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої квіти;
Мої добрі діти, —
Панувала і я колись
На широкім світі!
Панувала! О Богдане,
Нерозумний сину!

Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала .
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю! . . .
Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала,
У колисці б задушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидові, Німоті;
Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває.
Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає;
А тимчасом перевертні
Нехай підростають,
Та поможуть Москалеві
Господарювати,
Та в матері полатану
Сорочку вдіймати!
Помагайте ж, недолюдки,
Матір катувати!“

На четверо розкопана,
Розрита могила.
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки?

— От якби то,
Якби то знайшли те,
Що там схоронили, —
Не плакали б діти,
Мати б не журилась...

Березань, 9./Х. 1843.

Сон.

Дух істини, его же мір не
может пріяти, яко не видит
его, ниже знает его.
Івана, гн. XIV., ст. 17.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбати і з собою,
Взять у домовину;
Той тузами обірає
Свата в його хаті,

А той нишком у куточку
Гострить віж на брата;
А той, тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеть ся,
Вижде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурі в печінки, —
І не благай: не вимолять
Нї дїти, нї жінка;
А той, щедрий та роскішний,
Все храми мурує,
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Та так в його сердечного
Кров, як воду, точить!..
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі,
Як ягнята; „Нехай!“ каже,
„Може так і треба.“

— Так і треба! бо немає:
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте,
Та якогось раю
На сїм світі бажаєте...
Немає! Немає!
Шкода їй праці! Схаменіть ся:

Усі на сїм світі,
І царята і старчата,
Адамові дїти!
І той, і той... А що ж то я?
— Ось що, добрі люде:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і в будень;
А вам нудно, жалкуєтесь —
Їй-Богу, не чую!
І не кричіть! — я свою пю,
А не кров людськую.

Оттак, ідучи попід тинню
З бенкету пяний у ночі,
Я міркував собі йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене дїти не кричать
І жінка не лає;
Тихо, як у раї,
Усюди божа благодать, —
І в серці, і в хаті.
Отто ж я лїг і спати;
А вже підпилий як засне,
То, хоч коти гармати,
І вусом не моргне.

Тай сон же, сон, на причуд дивний,
Мені приснив ся:
Найтверезійший би упив ся,

Скупий Жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива;
Та чорта-з-два!
Дивлюсь: так, буцім то сова
Летить лугами, берегами,
 Та нетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
 Та байраками;
А я за нею, та за нею,
Лечу ї прощаю ся з землею.

— „Прощай, світе! Прощай, земле,
Неприязний краю!
Свої муки, свої люті
В хмарі заховаю.
А ти, моя Україно,
Бевталанна вдово!
Я до тебе літати му
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з тобою;
О півночі падати му
З чистою росою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога стануть.

Прощай же ти, моя нене,
Удово-небого!

Годуй діток: жива правда
У Господа Бога!“

Лечу... Дивлю ся— аж світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожі,
Розмовляють в полі.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Ранньою росою,
Вмивається, красується
Сонце зустрічає.
І нема тому почину,
І краю немає.
Ніхто його не додбায়,
Ані розруйнуеть.
І все то те... Душа моя!

Чого ж ти сумуеш?

Душа моя убогая!

Чого марно плачеш?

Чого тобі шкода?

Хіба ти не бачиш?

Хіба ти не чуеш людського плачу?

То глянь, подиви ся! А я полечу

Високо-високо за синії хмари:

Немає там власти, немає там кари,

Там сміху людського і плачу не чутъ.

Он глянь,—у тім раю, що ти покидаєш,

Латану свитину з каліки здіймають,

З шкорою здіймають, бо нічим обуть

Панят недорослих. А он розпинають

Вдову за подушне, а сина кують,

Єдиного сина, єдину дитину, —

Єдину надію! — в військо oddають,

Бо його, бач, трохи... А онде під тином

Опухла дитина голодная мре,

А мати пшеницю на панщині жне.

А он — бачиш? Очі, очі!

Нащо ви здали ся?

Чом ви змалку не висохли,

Слізми не злили ся?

То покритка попід тиню

З байстрям шкандибає;

Батько й мати одцурались,

Й чужі не приймають;

Старці навіть цурають ся...
А панич не знає:
З двацятою, недолюдок,
Душі пропиває.

Чи Бог бачить ізза хмари
Наші сльози, горе?
Може й бачить, та помага —
Як і отті гори
Предковічні, що политі
Кровию людською!..

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!
Упемо ся отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати:
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати?

Лети ж, моя думо, моя лютя муко!
Забери з собою всі лиха, всі зла,
Своє товариство; ти з ними росла,
Ти з ними кохалась; їх тяжкії руки
Тебе повивали; бери ж їх, лети,
Та по всьому небу орду розпусти!
Нехай чорніє, червоніє,
Полумяям повіє,

Нехай знову рига змія,
Трупом землю криє.
А без тебе я денебудь
Серце заховаю.
А тимчасом пошукаю
На край-світа раю !

І знов лечу понад землею,
І знов прощаю ся я з нею.
Тяжко матір покидати
У безверхій хаті,
А ще гірше дивити ся
На сльози та лати.
Лечу, лечу, а вітер віє,
Передо мною сніг біліє ;
Кругом бори та болота,
Туман, туман та пустота,
Людей не чутъ, не знатъ і сліду
Людської страшної ноги...

„І вороги й не-вороги,
Прощайте ! В гості не приїду.
Упивайтесь, банкетуйте !
Я вже не почую ;
Один собі на вік-віки
В снігу заночую.
І поки ви дознаєтесь,

Що ще єсть країна
Неполита слізьми, кровю,
То я одпочину,
Одпочину...“

Аж слухаю:
Загули кайдани
Під землею. Подивлю ся...
О люде поганий!
Де ти взяв ся? Що ти робиш?
Чого ти шукаєш
Під землею? Ні, вже мабуть
Я не заховаюсь
І на небі! Защо ж кара?
Защо мені муки?
Кому я що заподіяв?
Чиї тяжкі руки
В мені душу закували,
Серце запалили
І галичі силу —
Думи розпустили?

Защо, не знаю, а карають,
І тяжко карають!
А коли я спокутую?
Коли діжду краю?
Не бачу й не знаю.

Заворушила ся пустиня...
Мов із тісної домовини
На той останній страшний суд
Мерці за правдою встають.

То не вмерлі, не зариті,
Не суда ідуть просити;
Ні, то люде, живі люде,
В кайданах забиті,
Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити
Неситому. То каторжні!..
А защо? Те знає
Вседержитель, а може ще
Й він не добачає!
Онде влодій штемпований
Кайдани волочить;
От розвбійник катований
Зубами скречоче,
Недобитка, товариша,
Зарівати хоче,
А між ними, запеклими,
В кайдани убраний,
Цар всесвітній, цар волі, цар
Штемпом увінчаний,
В муці, в каторзі—не просить,
Не плаче, не стогне.
Рав добром налите серце —
В-вік не прохолоне.

А де ж твої думи, рожевії квіти?
Доглядані, смілі, викохані діти?
Кому ж ти їх, друже, кому передав?
Чи може навіки в серці заховав?
Ой не ховай, брате! Розсип їх, розкидай!
Зійдуть і рости муть і вийдуть з них люде...

Чи ще митарство, чи вже буде?
Буде, буде, бо холодно;
Мороз розум будить.

І знов лечу, земля чорніє,
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлю ся: хати над шляхами, —
То город із стома церквами;
А в городі, мов журавлі,
Замуштрували москалі;
Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Муштрують ся. Далі гляну, —
У долині, мов у ямі,
На багнищі город mrіє.
Над ним хмарою чорніє
Туман тяжкий... Долітаю, —
То город без краю.
Чи то турецький?
Чи то німецький?
А може те, що й московський!

Церкви та палати,
Та пани пузаті,
І нї однієїкої хати !
Смеркало ся. Вогонь-огнем
Кругом запалало,
Аж злякав ся. — „Ура ! ура !
Ура !“ закричали.

„Цу-цу, дурні ! Схаменіть ся !
Чого се ви раді ?
Що оретє ?“ — „Екай хахол !
Нє знаєт параду !
У нас парат. Саж ізволіт
Севодня гулят.“
„Та де ж вона, тая цяця ?“
— „Вон — відіш палаты ?“
Штовхаю ся, а землячик,
Спасибі, признав ся,
З цинковими гудзиками:
„Где ты здесь узял са ?“
— З України. — „Да как же ты
Й гаваріть не вмеш
Па здешнему ?“ — „Ба нї, кажу,
Говорить я вмію,
Та не хочу.“ — „Екай чудак !
Я фсе фходы знаю :
Я здесь служу ; калї хочеш,
В дварец папытаюс

*Весті тебя. Толька, знаєш,
Ми, брат, працьованы,
Не паскутіс палтінкаю!“
— „Цур тобі, мерзений
Каламарю!“*

І зробив ся
Я знову незримий,
Та й проіхав ся у палати.
Боже мій єдиний!
Так от де рай! Уже нашо
Золотом облиті
Блюдолови! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступав. Обік його
Жіночка небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонона,
Та ще й на лихо сердешна
Хита головою.
— „Так отсе то та богиня?!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяцю, й разу,
Тай повірив тупорилим
Твоїм віршомазам!
Отто дурний! А ще й битий!
На квіток повірив

Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!“

За панами панства, панства
Усріблі та златі!
Мов кабани годовані,
Пикаті, пузаті!
Аж потіють та товплять ся,
Щоб то близче стати
Коло самих: може вдарять,
Або дулю дати
Благоволять—хоч маленьку,
Хоч пів дулі, аби тілько
Під самую пику.
І всі у ряд поставали,
Ніби безязикі.
Ані телень!.. Цар цвењкає,
А диво-цариця,
Мов та чапля між птахами,
Скаче, бадьорить ся.

Довгенько в-двох похожали,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалека не чути) —
Об отечестві, здається ся,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новійших;

А потім цариця
Сїла мовчки на двиглику.
Дивлюсь: цар підходить
До найстаршого, та в пику
Його як затопить!
Обливав ся неборака,
Та меншого в пузо —
Аж загуло!.. А той собі
Ще меншого тува
Межи плечі; той—меншого,
А менший малого,
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеть ся по вулицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити,
Та верещать, та як ревнуть:
„Гуля наш батюшка, гуля!
Ура! ура! ура-а-а!“

Зареготов ся я, та й годі;
А й мене давнули
Таки добре. Перед світом
Усе те заснуло;
Тілько де-де православні
По кутках стогнали,

Та, стогнучи, за батюшку
Господа благали.
Сміх і сльози! От пішов я
Город озирати.
Там ніч як день. Дивлю ся я:
Палати, палати
Понад тихою рікою,
А берег обшитий
Весь камінням. Дивую ся,
Мов несамовитий:
Як то воно зробило ся
З калюжі такої
Таке диво! Оттут крови
Полито людської
І без ножа! По тім боці
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивить ся,
І дзигарі теленькають.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить, копитами
Скелю розвиває.
А на коні сидить охляп,
У світі — не світі,
І без шапки; якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує, — от-от річку,
От-от перескочить.

А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати. Хто ж се такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
„Первому Вторая“
Таке диво поставила.
Тепер же я знаю:
Се той Первий, що розчинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людоїди!
Наїлись обовє,
Накрали ся, а що взяли
На той світ з собою?
Тяжко, тяжко мені стало,
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, заміраю.
А тимчасом тихо, тихо
Та сумно співає
Щось такеє невидиме:

„Із города, із Глухова
Полки виступали
З ваступами на лінію.
А мене послали

У столицю з Козаками
Наказним гетьманом.
О Боже мій милосерний !
О царю поганий !
Царю проклятий, неситий,
Гаспіде лукавий !
Що ти зробив з Козаками ?
Болота засипав
Благородними кістками,
Поставив столицю
На їх трупах катованих,
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах... Царю, царю !
І Бог не розсудить
Нас з тобою ! Кайданами
Скований зо мною
На вік-віки. Тяжко мені
Вітать над Невою...
України далекої
Може вже немає ;
Полетів би, подивив ся,
Так Бог не пускає.
Може Москва випалила
І Дніпро спустила
В синє море, розкопала
Високі могили,

Нашу славу? Боже миць!
Зжаль ся, Боже миць!“

Та ѹ замовкло. Дивлю ся я:
Біла хмара криє
Сїре небо; а в тїй хмарі
Мов звір в гаї вис.
То не хмара, — біла пташка
Хмарою спустилась
Над царем тим мусячковим,
І заголосила:

„І ми сковані в тобою,
Людоїде, змію!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм
Од очей твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав голих і голодних
У снїг на чужину
Та ѹ порізав, а з шкур наших
Собі багряницю
Пошив жилами твердими,
І заклав столицю
В новій рясі. Подиви ся:
Церкви та палати!
Весели ся, лютий кате,
Проклятий, проклятий!“

Розлетілись, росипались:
Сонечко вставало;
А я стояв, дивувався
Так, аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали,
І москалі на розпуттях
Уже муштрувались.
Покрай улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не в дому, а до дому:
Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти.
А я стою, похилившись,
Думаю, гадаю:
„Як то тяжко той насущний
Люде заробляють!“

От і братія сипнула
У сенат писати,
Та підписувать та драти
І з батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де поглядають;
По московськи так і чешуть,
Сміють ся та лають
Батьків своїх, що з малечку

Цвенькati не вчили
По нiмецьки, а то тепер
I кисни в чорнилi!...
Пявки, пявки! Може батько
Останню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови!...
Україно, Україно!
Отсе твої дiти,
Твої квіти молодiї,
Чорнилом политi,
Московською блекотою,
В нiмецьких теплицях
Заглушенi. Плач, Вкраїно,
Бездiтна вдовище!

Піти лишень, подивить ся
До царя в палати:
Що там робить ся? Прихожу:
Старшина пузата
Стоїть рядом, сопе, хропе
Ta понадувалась,
Як индики, і на дверi
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились:
Неначе з берлога
Ведмiдь вилiз. Ледве-ледве
Переносить ноги,
Ta одутiй, аж посинiв:

Похмілля прокляте
Його мучило. Як крикне
На самих пузатих:
Всі пузаті до одного
В землю провалились.
Він випучив баньки з лоба, —
І все затрусилося,
Що осталось. Мов скажений,
На менших гукає, —
І ті в землю, Він до дрібних, —
І ті пропадають;
Він до челяді сунеть ся, —
І челядь пропала;
До москалів, — москалики
Тяжко застогнали,
Пішли в землю! Диво дивне
Стало ся на світі!
Дивлю ся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій ведмедик. Стоїть собі,
Голову понурив
Сіромаха. Де ж діла ся
Ведмежа натура?
Мов кошеня — такий чудний!
Я як засміяв ся!
Він і почув, та як гýкне, —
Я перелякав ся,
Тай прокинувсь.

Оттаке то
Приснило ся диво!
Чудне якесь! Таке тілько
Снить ся юродивим
Та пяницям. Не здивуйте,
Брати мої милі:
Я не свое розказував,
А те, що приснилось.

Петербург, 8. VII. 1844.



Чигирин.
(М. Щепкинові).

Чигрине, Чигрине!
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає.
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Ровсипають ся могили,
Високі могили, —
Твоя слава; і про тебе, —
Старче малосилий,
Ніхто й слова не промовить.
Ніхто й не покаже,

Де ти стояв, —
І на сміх не скаже!

Защо ж боролись ми з панами?

Защо ми рівались з ордами?

Защо скородили списами

Татарські ребра? Засівали,

І рудою поливали,
І шаблями скородили.

Що ж на ниві уродило?

Уродила рута, рута, —
Волі нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трачу. Заснула Вкраїна,
Буряном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу oddala.

А надію
Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла.

Нехай же вітер все розносить
На неокрайнім крилі,
Нехай же серце плаче, просить
Святої правди на землі!

Чигрине, Чигрине,
Мій друже єдиний!

Проспав еси степи, лісій
І всю Україну!

Спи ж, повитий Жидовою,
Поки сонце встане,
Поки тії недолітки
Поростуть — гетьмани.

Помолившись, і я б заснув...
Так думи прокляті
Рвутъ ся душу запалити,
Серце розірвати.

Не рвіть, думи, не паліте!
Може верну знову
Мою правду безталанну,
Мое тихе слово.
Може викую я з його
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І в тяжкі упруги
Може зорю переліг той,
А на перелові
Я посію мої сльози,
Мої ширі сльози.
Може зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,

І наллють живої
Ковацької тії крови,
Чистої, святої.
Може, може... а між тими,
Між ножами — рута
І барвінок розівесть ся.
І слово забуте,
Мое слово тихе, сумне,
Богобоязливе
Згадаєть ся, -- і дівоче
Серце боязливе
Стрепенеть ся, як рибонька,
І мене згадає, —
Слово мое, словори мої, —
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигрине! Нехай гинуть
У ворога діти!
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі!

Петербург, 19. II. 1844.



Миколї Гоголеві.

За думою дума роєм вилітає:
Одна давить серце, друга роздирає,
А третя тихо-тихесенько плаче
У самому серці, може й Бог не бачить.

Кому ж її покажу я,
І хто тую мову
Привітає, угадає
Велике слово?
Всі оглухли, похилились
В кайданах — байдуже!...
Ти смієш ся, а я плачу,
Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Боліголов, брате!
Не заревутъ в Українї
Вольнї гармати,
Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю країни.
Не заріже: викохає
Та й продасть в різницї
Москалеві! Се-б то, бачиш,
Лепта удовицї
Престолові, отечеству
Та Німоті плати...
Нехай, брате! А ми будем
Сміятись та плакатъ.

Петербург, 30. XII. 1844.



Не жени ся на багатій,
Бо вижене з хати;
Не жени ся на убогій,
Бо не будеш спати.
Оженись на вольній волї,
На ковацькій долі:
Яка буде, така й буде, --
Чи гола, то й гола!
Та ніхто не докучає
І не розважає:
Чого болить? і де болить? --
Ніхто не питав.
У двох, кажуть, і плакати
Мов лекше неначе.
Не потурай: лекше плакать,
Як ніхто не бачить.

Миргород, 4. X. 1845.



Неволиник.

(Уривки.)

ПОСВЯТА.

Думи мої молодій,
Понурій діти, --
І ви мене покинули!...
Пустку натопити

Нема кому .. Остав ся я,
Та не сиротою,
А з тобою, молодою,
Раю мій, покою,
Моя зоре досвітняя,
Єдиная думо
Пречистая! Ти вітаєш,
Як у того Нуми
Тая німфа Егерія:
Так ти, моя зоре,
Просіяєш надо мною,
Ніби заговориш,
Усміхнеш ся. Дивлю ся я ---
Нічого не бачу.
Прокину ся — серце плаче,
І очі заплачуть.
Спасибі, зіронько!

Минає

Неясний день мій; вже смеркає.
Над головою вже несе
Свою неклепаную косу
Косар непевний... мовчки скосить;
А там — і слід мій занесе
Холодний вітер. Все минає!...
Згадаєш, може, молодая,
Вилиту сльозами
Мою думу, і тихими,
Тихими речами

Проговориш: „Я любила
Його на сім світі,
Й на тім світі любити му...“
О мій тихий світе,
Моя зоре вечірня!
Я буду вітати
Коло тебе, і за тебе
Господа благати!

Той блукає за морями,
Світ перехожає,
Долі, доленьки шукає:
Немає, немає,
Мов умерла! А той рветься
З усієї сили
За долею... от-от догнав,
І—бебех в могилу!
А в іншого сіромахи
Ні хати ні поля,
Тілько торба; а з торбини
Виглядає доля.
Мов дитинка; а він її
Лас, проклинає
І за чвертку закладає,—
Ні, не покидає!
Як репях той, учепиться
За латані поля,
Та й збірає колосочки

На чужому полі;
А там — снопи, а там — скирти,
А там — у палатах
Сидить собі сіромаха,
Мов у своїй хаті.
Такая то доля тая, —
Хоч і не шукайте!
Кого схоче — сама найде,
У колисці найде.

„А поки що, треба буде
І на чужі люде
Подивитись, як там живуть:
Чи орють,
Чи не на ораному сїють,
І просто жнутъ
І немолоченое віють,
Так як і мелють і їдять, —
Все треба знатъ.
Так от як, друже: треба в люде
На рік, на два піти
У наймити;
Тогдї й побачимо, що буде.
Бо хто не вміє заробить,
То той не вміти ме й пожить.
А ти як думаеш, небоже?...
Не думай! Коли хочеш знатъ,
Де лучче лихом торгувать,

Іди ти в Січ. Як Бог поможе,
Там наїси ся всіх хлібів ;
Я їх чимало попоїв :
І досі нудно, як згадаю !
Коли здобудеш — принесеш ;
А коли згубиш, — поживеш
Мое добро ! Та хоч звичаю
 Ковацького набереш ся
 Та побачиш світа,
 Не такого, як у бурсї,
 А живі мислі тे
 З Товариством прочитаєш,
 Та по молодечи
 Будеш Богу молити ся,
 А не по чернечи
 Харамаркатъ . . . “

Під хатою

Усі троє сіли.
„Розкажи ж ти нам, Степане,
Про свою недолю ;
Бо й я таки гуляв колись
В турецькій неволі.“

— „Отто ж мене, вже сліпого
На світ випускали
З Товариством. Товариство
На Січ прямувало
І мене взяло в собою,

І через Балкани
Простали ми в Україну
Вольними ногами;
А на тихому Дунаю
Нас перебігають
Січовики-Запорожці
І в Січ завертають ...
І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як Москалі срібло-злото
І свічі забрали
У Покрові; як Козаки
В ночі утікали,
І на тихому Дунаю
Новим Кошем стали;
Як цариця по Київу
З Нечосом ходила,
І Межигорського Спаса
В ночі запалила,
І по Дніпру у золотій
Галері гуляла,
На пожар той поглядала,
Нишком усміхалась.
І як степи запорожські
Тогді поділили
І панам на Україні
Люд закріостили...
Як Кирило з старшинами

Пудром осипались
І в цариці, мов собаки,
Патинки лизали.
Оттак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю...
Ляхи були, усе ввяли,
Кров повипивали,
А Москалі і світ Божий
В путо закували.

Маріїнське, 16. X. 1845.



Великий льох.

(Містерія.)

I. ТРИ ДУШІ.

Як сніг, три пташечки летіли
Через Суботове і сіли
На похиленому хресті
На старій церкві. — „Бог простить:
Ми пташки-душі, а не люде!
А відсіля видніше буде,
Як розкобувати муть льох.
Коли б вже швидче розкопали,
Тогді б у рай нас повпускали,
Бо так сказав Петрові Бог:

„Тогдї їх в рай ми повпускаєм,
Як все Москаль позабірає,
Як розкопа Великий льох.“

Перша душа.

Як була я людиною,
То Прісєю звалась ;
Я оттутечки й родилась,
Тут і виростала.
Оттут було на цвінтарі
Я з дітьми гуляю,
З тим Юрuseм гетьманенком
У піжмурки граюсь ;
А гетьманша було вийде
Та й кликне в будинок.
Онде клуня : оттам мені
І фіг і родзинок,
Всього мені понадає
І на руках носить.
До гетьмана ж як приїдуть
Із Чигрина гості,
То це й шлють було за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьман бере на руки,
Носить і цілувє...
Оттак то я в Суботові
Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене

Любили й кохали,
І нікому я нічого,
Ніже злого слова,
Не сказала. Уродлива
Та й ще чорнобрива !
Всі на мене залицялись,
І сватати стали ;
А у мене, як на тес ж,
І рушники ткались.
От-от була б подавала,
Та лихо зустріло.

Вранці-рано, в Пилипівку.
Як раз у неділю,
Я йшла за водою.
(Вже й криниця тая
Засунулась і висохла,
А я все літаю !)
Дивлюсь : гетьман з старшиною . . .
Я води набрала,
Та вповні шлях перейшла їм ;
А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
І вже ледве я неледве
Донесла до хати
Отту воду. Чом я з нею
Відер не побила ? . . .

Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!
От защо караюсь,
От защо мене, сестрички,
І в рай не пускають.

Друга душа.

А мене, мої сестрички,
За те не пустили,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недоліток,
Як Батурин славний
Москва в ночі запалила,
Чечеля убила,
І старого і малого
В Сейму потопила.
Я між трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних. Коло мене
І сестра і мати
Зарівані, обнявши ся,
Зо мною лежали.
І насилу то, насилу
Мене одірвали

Од матери неживої.
Що вже я просила
Московського капітана,
Щоб і мене вбили !
Ні, не вбили, а пустили
Москалям на грище :
Насилу я сховала ся
На тім пожарищі.
Одна тілько і осталась
В Батурині хата ;
І в тій хаті поставили
Царя ночувати,
Як вертав ся зпід Полтави.
Я йшла од криниці
Повз хатину, а він мені
Махає рукою ;
Каже коня напоїти.
А я й напоїла ;
Я й не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила.
Ледве я дійшла до хати,
На порозі впала . . .
Цар поїхав в Московщину.
Мене поховала
Ta бабуся, що осталась
На тій пожарині,
Ta, що й мене привітала
В безверхій хатині.

А на завтра й вона вмерла
І зотліла в хаті,
Бо нікому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали,
Сволок із словами
На вугілля попалили,
А я над ярами
І степами козацькими
І досі лїтаю.
А зашо мене карають,
Я й сама не знаю !
Мабуть за те, що всякому
Служила, годила,
Що цареві московському
Коня напоїла.

Третя душа.

А я в Каневі родилась ;
Ще й не говорила,
Мене мати ще сповиту
На руках носила,
Як їхала Катерина
В Канів по Дніпрові,
А я з матірю сиділа
На горі в діброві.
Я плакала ; я не знаю,
Чи їсти хотілось,

Чи може що в маленької
На той час боліло.
Мене мати забавляла,
На Дніпр поглядала,
І галеру золотую
Мені показала,
Мов будинок; а в галері
Князі і всі сили,
Воєводи, а між ними
Цариця сиділа.
Я глянула, усміхнулась —
Та й духу не стало!
Й мати вмерла! В одній ямі
Обох поховали.
От зашо, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
Зашо мене на митарства
Й досі не пускають!
Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця?

Смеркається. Полетімо
Ночувати в Чуту:
Як що буде робити ся,
Відтіль буде чути.

Схопили ся білесенькі
І в ліс полетіли,
І на гілоньці на дубі
Ночувати сїли.

II. ТРИ ВОРОНИ.

Перша.

Крав ! крав ! крав !
Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав зладіям
Той крам, що накрав.

Друга.

Я в Парижі була,
Та три злота з Радзівілом
Та з Потоцьким пропила.

Третя.

Через мост ідьот чорт,
А казб па ваде:
Быть беде ! Быть беде !

Оттак кричали і летіли
Ворони з трох сторон, і сїли
На маяку, що на горі,
Посеред лісу, усі три.

Мов на мороз понадувались,
Одна на другу позирали,
Неначе три сестри старі,
Що дївували, дївували,
Аж поки мохом поросли.

Перша.

Отсе тобі, а се тобі !
Я отсе лїтала
Аж у Сибір, та в одного
Декабриста вкрадла
Трохи жовчі. От, бачите,
Є чим розвоговітись !
Ну, а в твоїй Московщині
Є чим поживитись ?
Чи чорт-ма й тепер нічого ?

Третя.

Є, сестриці, много !
Три указа накракала
На одну дорогу.

Перша.

На яку се ! На ковану ?
Ну, вже наробыла !

Третя.

Та шесть тисяч в адной верстє
Душ передушила.

Перша.

Та не бреши, бо тілько пять.
Та й то з фоном-Корфом!
Ще й чванить ся, показує
На чужу роботу...
Капусниця закурена!
А ви, мосці-пані,
Бенкетуєте в Парижі?
Поганці погані!
Що розвили з річку крови
Та в Сибір загнали
Свою шляхту, то вже й годі,
Уже й зашишались!
Ач яка вельможна пава!

Друга й третя.

А ти що зробила?

Перша.

А дзуськи вам питать мене!
Ви ще й не родились,
Як я оттут шинкувала
Та кров розливала
Дивись, які! Карамзина.
Бачиш, прочитали
Та й думають, що ось-то ми!
Цільте, недоріки!
В колодочки ще не вбились,
Бевпері каліки!

Друга.

Отто, яка недотика!
Не та рано встала,
Що досвіта упила ся,
А та, що й проспала...

Перша.

Упила ся б ти без мене
З своїми ксьондзами!
Чорт-ма хисту! Я спалила
Польщу з королями;
А про тебе, щебетухо,
І досі б стояла!...
А з вольними Козаками
Що я виробляла ?!
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та й живучі ж, проклятущі!
Думала, з Богданом
От-от я їх поховала.
Ні, встали погані
Із шведською приблудою.
Та й тогді ж творилось!
Виростаю, як згадаю:
Батурин спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тілько старшинами
Козацькими, а такими

Просто-Козаками
Фінляндію засіяла,
Насипала бурти
На Орелі. На Ладогу
Так гурти за гуртом
Виганяла, та цареві
Болота гатила,
І славного Полуботка
В тюрмі задушила.
Оттогді то було свято !
Аж пекло злякалось,
Мати Божа у Іржавці
В ночі заридала.

Третя.

I я такі пажыла :
С Татарамі памутіла,
С Мучітелем пакутіла,
С Петрухаю папіла,
Да Русь Немцам прадала !

Перша.

Та й ти добре натворила :
Так Кацапів закріпила
У німецькі кайдани, —
Хоч лягай та і засни !
А в мене ще, враг їх знає,
Кого вони виглядають.
Вже ж і в кріпость завдала,

І дворянства страшну силу
У мундірах розплодила,
Як тих вошей розвела :
Все вельможнії байстрята !
Вже ж і Січ їх біснувата
Німотою поросла ;
Та й Москаль незгірша штука :
Добре вміє гріти руки.
І я лута, а все таки
Того не зумію,
Що Москалі в Україні
З Козаками діють !
От-от указ надрукують :
„По милості Божій
І ви — Наші, і все — Наше,
І гоже й не гоже !“
Тепер уже заходились
„Древности“ шукати
У могилах, бо нічого
Уже в хаті взяти.
Все забрали любісінько,
Та лихий їх знає
Чого вони з тим поганим
Льохом поспішають.
Трошкі б, трошки підождали,
І церква б упала :
Тогді б разом дві руїни
В „Пчелі“ описали.

Друга й третя.

Чого ж ти нас вакликала ?
Щоб на льох дивитись ?

Перша.

Таки й на льох ! Та ще буде
Два дива творитись :
Сю ніч будуть на Вкраїні
Родитись блиснята.
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати ;
Другий буде — (отсе вже наш !) —
Катам помагати.
Наш вже в череві щіпає ...
А я начитала,
Що, як виросте той Гонта,
Все наше пропало !
Усе добре поплюндрує,
Й брата не покине,
І розпустить правду й волю
По всій Україні.
Так от бачите, сестриці,
Що тут компонують :
На катів та на все добре
Кайдани готують.

Третя.

*Я зблата ж растопленым
Залю сму очі ! ...*

Перша.

Нї, він, клятий недовірок,
Золота не схоче!

Третя.

*Я царевы мі чінамі
Скручу вже руки!...*

Друга.

А я зберу з всього світа
Всі вла і всі муки!

Перша.

Нї, сестрицї, не так треба:
Поки сліпі люде,
Треба його поховати,
А то лихо буде!
Он бачите: над Чигрином
Мітла простягла ся,
А над Дніпром і Тясміном
Земля затрясла ся.
Чи чуєте? Застогнала
Гора в Чигрині.
О, смієть ся і ридає
Уся Україна!
То близнята народились;
А навісна мати
Регочеть ся, що Йванами

Обох будуть звати.

Полетімо! . . .

Полетіли

Й летячи співали:

Перша.

„Попливе наш Іван
По Дніпру у Лиман
З кумою!“

Друга.

„Побіжить наш ярчук
В ірій їсти гадюк
За мною.“

Третя.

„Как хвачу, да памчу,
Ф самий ат палечу
Стрелою! . . .

III. ТРИ ЛІРНИКИ.

Один сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Мирянам співати.

Перший.

Що то, сказано, — ворони:
Уже й помостили!

Мовби для їх те сідало
Москалї зробили.

Другий.

А для кого ж ? Чоловіка
Певно не посадять
Лічить зорі.

Перший.

Ти б то кажеш !
А може й посадять
Москалика або Німця ;
А Москаль та Німець
І там найдуть хлібець.

Третій.

Що се таке верзете ви ?
Які там ворони ,
Та Москалї , та сідала ?
Нехай Бог боронить !
Може ще нестись заставлять ,
Москаля плодити ?
Бо чутка є , що цар хоче
Весь світ полонити .

Другий.

А може й так ! Так на черта ж
Їх на горах ставить ?

Та ще такі височені,
Що й хмари достанеш,
Як ізліти.

Третій.

Так отже ж що !
Отто потоп буде.
Пани туди повилазять
Та дивитись будуть,
Як мужики тонути муть.

Перший.

Розумні ви люде,
А нічого не знаєте !
То понаставляли
Ті хвігuri от для чого :
Щоб люде не крали
Води з річки, та щоб нишком
Піску не орали,
Що скрізь оттам за Тясмином.

Другий.

Чорт-зна що провадить !
Нема хисту, то й не бреши !
А що, як присядем
Оттутечки під берестом
Та трохи спочинем ?

Та в мене ще шматків зо два
Є хліба в торбині:
То поснідаєм в пригоді,
Поки сонце встане.
(Посідали.) А хто, братці,
Співа про Богдана?

Третій.

Я співаю і про Ясси,
І про Жовті-води,
І містечко Берестечко.

Другий.

В великій пригоді
Нам сьогодня вони стануть;
Бо там коло льоху
Базар людей наскодилося
Та ѹ панства не трохи.
Отде нам пожива буде!
А ну, заспіваєм
Проби ради!

Перший.

Та цур ѹому!
Лучче полягаєм
Та виспимось! День великий,
Ще будем співати.

Третій.

І я кажу. Помолимось
Та будемо спати.

Старці під берестом заснули.
Ще сонце спить, пташки мовчать,
А коло льоху вже проснулсь
І заходили ся копать.
Копають день, копають два,
На третій насилу
Докопали ся до муру,
Та трохи спочили,
Поставивши калавури.
Ісправник аж просить,
Щоб нікого не пускали,
І в Чигрин доносить
По начальству. Приїхало
Начальство мордате,
Подивилось: „Треба, каже,
Своди розламати!
Вірнєй дело!“ Розламали,
Та й перелякались:
Костяки в льоху лежали
І мов усміхались,
Що сонечко побачили.

От добро Богдана:
Черепок, гниле корито

Й костяки в кайданах!
Якби в форменних, то б добре:
Вони б ще здали ся...
Засміялись... А ісправник
Трохи не сказив ся,
Що нічого, бачиш, взяти;
А він то трудив ся,
І день і ніч побивав ся,
Та дурнем убрав ся.
Якби йому Богдан отсе
У руки попав ся,
У москалі заголив би,
Щоб зняв, як дурити
Правительство! Кричить, біга,
Мов несамовитий;
Яременка в пику пише,
По московськи лає
Увесь народ. І на старців
Моїх налітає:

- „Вы што, делаете плуты?“
- „Та ми, бачте, пане,
Співаємо про Богдана!“
- „Я вам дам Багдана!
Машенікі, дармаеды!
- I песню слажилі*
- Пра такова ж машеніка!
- „Нас, пане, навчили!“
- „Я вас навчу! Заваліть їм!“

Взяли й завалили, —
Випарили у московській
Бані-прохолоді.
Оттак пісні Богданові
Стали їм в пригоді!

Так малий льох в Суботові
Москва розкопала,
Великого ж того льоху
Ще й не дошукалась.

21. X. 1845.



Суботів.

Стойть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока.
Отто церква Богданова:
Там то він молив ся,
Щоб Москаль добром і лихом
З Козаком ділив ся.
Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно сталося:
Москалики, що завдріли,
То все очухрали, —
Могили вже розривають,

Та грошай шукають ;
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труди не находять . . .
Оттак то, Богдане !
Занапастив еси вбогу
Сироту Україну.
За те ж тобі така й дяка !
Церкву-домовину
Нема кому полагодить !
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила, —
Байстрюки Єкатерини
Сараною сіли.
Отtake то, Зіновію,
Олексіїв друже !
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже !
Кажуть, бачиш, що „все то те
Таки й було наше,
А що ми тілько наймали
Татарам на пашу
Та Полякам.“ Може й справдї !
Нехай і так буде !
Так сміють ся ж з України
Стороннії люде . . .
Не смійте ся, чужі люде !

Церква-домовина
Розвалить ся, а зпід неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволї,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волї
Невольничі діти.

Миргород, 21. X. 1845.



Кавказ.

(Якову де-Бальмену.)

Кто даст главі моєй воду
і очам моїм істочник слез,
і поплачуся день і нощ
о побісніх.
Єремії, гл. IX., ст. 1.

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.

Спокон-віку Прометея
Там орел карає,
Що день божий довбе ребра,
Серце розбиває;
Розбиває, та не випе
Живущої крові;
Воно знову оживає,
І сміється знову.
Не вмірає душа наша,

Не вмірає воля;
І неситий не виоре
На дні моря—поля,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Не нам на прю з Тобою стати,
Не нам діла Твої судить:
Нам тілько плакать, плакать, плакать,
І хліб насущний замісить
Кривавим потом і сльозами!
Кати знущають ся над нами,
А правда наша пяна спить!
Коли вона прокинеть ся?
Коли ж одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений,
І нам даси жити?
Ми віруєм Твоїй силі
І духу живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклонять ся всі язики
Во віки і віки.
А поки що — течуть ріки,
Кривавій ріки!...

За горами гори, хмарою повиті,
Засяяні горем, кровію политі!

Оттам то Милостиві Ми,
Ненагодовану і голу,
Застукали сердешну волю,
Та ѿ цькуємо... Лягло кістыми
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крові! Напоїть
Всіх імператорів би стало,
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удових. А дівочих,
Пролитих нишком серед ночі,
А матерніх гарячих сльоз,
А батьківських, старих, кріавих —
Не ріки, — море розлилось,
Огненне море!.. Слава, слава
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам царям!
Слава!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті;
І вам, лицарі великі,
Богом незабуті!
Боріте ся, поборете!
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля
І правда святая!

„Чурек і сакля — все твоє!
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не візьме за своє,
Не поведе тебе в кайдани.
А в нас? На те письменні ми,
Читаем Божії глаголи,
І од глибокої тюрми
Та до високого престола
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! Ми навчим,
По чому хліб і сіль по чім;
Ми християне: храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас!
Нам тілько сакля в очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? чом ми вам —
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці? чом ви нам
Платить за сонце не повинні?
Тай тілько ж то! Ми не погане,
Ми настоящі християне;
Ми ма́лим ситі! — А за те,
Якби ви з нами подружились,
Багато дечого б навчились.
У нас же й світа як на те:
Одна Сибір неісходима!
А тюрм? а люду? що й лічить!
Од Молдовáнина до Фінна —

На всіх язиках все мовчить...
Бо благоденствує!... У нас
Святую біблію читає
Святий чернець і научає,
Що цар якийсь то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив — тепер на небі!
Ось бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святым хрестом непросвіщені!
У нас навчіть ся! В нас дери,
Дери та дай,
І прямо в рай,
Хоть і рідню всю забери!
У нас — чого то ми не вмієм?
І ворі лічим, гречку сїєм,
Француза лаєм, продаєм
Або у карти програєм
Людей, — не Негрів, а таких
Таки хрещених, но простих.
Ми не Гішпане! Крий нас Боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті Жиди, та продавать!
Ми по закону!“

По закону апостола
Ви любите брата?
Суслови, лицеміри,

Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на патинки,
Собі ж на те, що не знають
Ні діти ні жінка!

За кого ж Ти розпинав ся,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих? чи за слово
Істини? чи може,
Щоб ми з Тебе насміялись?
Воно ж так і сталося!

Храми, каплиці і ікони,
І ставники і мірри дим,
І перед образом Твоїм
Неутомленнії поклони
За кражу, за війну, за кров:
Щоб братню кров пролити, просяль,
А потім в дар Тобі ж приносять
З пожару вкрадений покров...

Просвітились, та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям.

Все покажем, тілько дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
Кайдани кувати,
Як їх носить, і як плести
Кнути уловаті,
Як лягати і як спину
Під них підставляти, —
Всьому навчим, тілько дайте
Взяти свої гори,
Ті останні, бо взяли вже
І поле і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове любий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, не чорну, — довелось запить
З московської чаші московську отруту.
О друже мій добрий, друже незабутій!
Живою душою в Україні вітай;
Літай з Козаками понад берегами,
Розріті могили в степу назирай,
Заплач з Козаками дрібними сльозами,
І мене з неволі в степу виглядай!

А поки що мої думи,
Мое люте горе,
Сіяти му, нехай ростуть

Та з вітром говорять...
Вітер тихий з України
Понесе з росою
Тії думи аж до тебе;
Братньою словою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш,
І могили, степи, гори,
І мене згадаєш.

Переяслав, 18./XI. 1845.



До мертвих і живих і ненароджених
земляків моїх, в Україні і не в Україні сущих, мое дружнє посланіє.

Аще кто речет, яко люблю Бога,
а брата своего ненавидит, лож есть.
(Соборне посланіє апостола Івана,
гл. IV., ст. 20.).

І світає, і смеркає,
День божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває.
Тілько я, мов окаянний,
І день і ніч плачу
На розпуттях велелюдних,
І ніхто не бачить,

І не бачить, і не знає;
Оглухли, не чують,
Кайданами міняють ся,
Правдою торгують,
І Господи зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма, орють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!
Схаменіть ся, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивітесь на рай тихий,
На свою Вкраїну;
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!
Розкуйте ся, братайте ся;
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тілько
На чужому полі...
В своїй хаті — своя й правда,
І сила, і воля!

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра;
А ви прете ся на чужину

Шукати доброго добра,
Добра святого, волі, волі,
Братерства братнього... Найшли,
Несли, несли з чужого поля,
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого... Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Що ви неправді поклонились,
І хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосіїв,
І сонця правди дозрівати
В німецькі землі, на чужину,
Прете ся знову. Якби взяти
І всю міверію з собою.
Дідами крадене добро,
Тогді б зостав ся сиротою
З святыми горами Дніпро!

Ох, якби те сталося, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не чули б у Бога вашої хули;
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі;
І люде б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою...

Схаменіть ся! будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розкують ся невабаром
Заковані люде;
Настане суд, заговорать
І Дніпро, і гори,
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших; і не буде
Кому помагати:
Одцураєть ся брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки прокленеться
Своїми синами.
Умийте ся! образ Божий
Багном не скверніте!
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тілько, щоб панувати, —
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко-глибоко...
Дознають ся небожата,
Чия на вас шкура
Та ѹ засудять, і премудрих
Немудрі одурят.

Якби ви вчились так, як треба,
То ѹ мудрость би була своя;
А то залїзете на небо:
„І ми—не ми, і я—не я!
І все те бачив, все те знаю:
Нема нї пекла анї раю,
Немає љ Бога, тілько я,
Та қуций Нїмець узлуватий,
А більш нїчого...“

— „Добре, брате!

Що ж ти таке?“

„Нехай Нїмець
Скаже: ми не знаєм!“

Оттак то ви навчаєтесь
У чужому краю!
Нїмець скаже: „Ви Моголи.“
— „Моголи, Моголи,
Золотого Тамерлана
Онучата голі!“
Нїмець скаже: „Ви Славяне.“
— „Славяне, Славяне,
Славних прадїдів великих
Правнуки погані!“
І Колляра читаете
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,
І в славянофіли

Так і претесь, і всі мови
Славянського люду,
Всі знаєте, а свої
Дасть-Біг! — „Колись будем
І по своїому глаголатъ,
Як Німець покаже,
А до того ѿ історію
Нам нашу розкаже.
Оттогді ми заходимось!“

Добре заходились
По німецькому показу
І заговорили
Так, що Німець не второпа,
Учитель великий,
А не то, щоб прості люде!
А гвалту! а крику!
„І гармонія, і сила,
Музика, та ѿ годі!
А історія? Поема
Вольного народу!
Що ті Римляне убогі!
Чорт-зна що — не Брути!...
У нас Брути і Коклеси,
Славні, невабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори клала,

Степом укривалась!“
Кровю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!...

Подивіть ся лишењь добрε,
Прочитайте знову
Тую славу, та читайте
Од слова до слова;
Не минайте анї титла,
Нїже тїї коми;
Все розберіть та й спитайте
Тогдї себе: Що ми?
Чиї сини? яких батьків?
Ким, защо закуті?
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття ваші пани
Ясновельможнії гетьмани!
Чого ж ви чваните ся, ви,
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, як дїди ходили?
Не чваньтесь: в вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили!
Може чванитесь, що Братство

Віру заступило,
Що Синопом, Трапезунтом
Галушки варило?

Правда ваша: наїдались,
А вам тепер вадить,
А на Січі мудрий Німець
Картопельку садить;
А ви її купуєте,
Їсте на здоровя,
Та славите Запорожя.

А чиєю кровю
Отта земля наповна,
Що картоплю родить?
Вам байдуже, аби добра
Була для городу!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!
Правда ваша: Польща впала,
Тай вас роздавила.

Так от як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І вам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше Лаха свої діти
Її розпинають.

Так як пиво, праведную
Кров із ребер точать!
Просвітити, бачиш, хочуть
Материні очі
Современними огнями,
Повести за віком,
За Німцями недоріку,
Сліпую каліку.
Добре! Ведіть, показуйте!
Нехай стара мати
Навчаєть ся, як дітей тих
Нових доглядати!
Показуйте! За науку —
Не турбуйтесь! буде
Материна добра плата:
Розпадеть ся луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих...

Учіте ся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Чужі люде цурають ся,

В хату не пускають,
Свої діти — мов чужії,
І немає злому
На всій землі безкоштовній
Веселого дому.

Я ридаю, як згадаю
Діла незабутні
Дідів наших: тяжкі діла!
Якби їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!

Оттака то наша слава,
Слава України!...
Оттак і ви прочитайте,
Щоб несонним снились
Всі неправди, щоб розкрилися
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли
Й защо розпинали?...

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати!
Благословіть дітей своїх

Твердими руками,
І обмитих поцілуйте
Вольними устами!
І забудеть ся срамотня
Давняя година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній,
Тихенько засяє...
Обніміть ся ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

Вюнища, 14./XII. 1845.



Холодний яр.

У всякого свое лихо,
І в мене те лихо;
Хоть не свое, позичене,
А все таки лиxo.
Нашо б, бач ся, те згадуватъ,
Що давно минуло,
Будіть Бог-знає колишнє?
Добре, що заснуло!...

Хоть і Яр той! Вже до його
І стежки малої
Не осталось, і здається ся,

Що ніхто й ногою
Не ступив там, — а згадаєш,
То була й дорога
З монастиря Мотриного
До Яру страшного.
В Яру колись Гайдамаки
Табором стояли,
Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У Яр тогді сходили ся,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином, і брат з братом,
Одностайне стати
На ворога лукавого,
На лютого Ляха.

Де ж ти дів ся, в Яр глибокий
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лісом?
Чи то загатили
Нові кати, щоб до тебе
Люде не ходили
На пораду: Що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
З новими Ляхами?
Не гатіте! бо над Яром
Залізняк вітає,

І на Умань позирає,
Гонту виглядає.
Не ховайте, не топчіте
Святого закона!
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона!
Не славте ся царевою
Святою війною,
Бо ви самі не знаєте,
Що царики коять!
А кричите, що несете
І душу і шкуру
„За отечество“! Йй-Богу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє
І не знає, защо,
Та ще й Гонту зневажає,
Ледаче ледащо:
Гайдамакі — не воїни, —
Разбойнікі, воры,
Петро в нашій історії...“
Брешеш, людоморе!
За святую правду, волю
Розвбійник не стане;
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний; не заріже
Лукавого сина;

Не розібє живе серце
За свою країну!
Ви — розвбійники неситі,
Голодні ворони!
По якому правдивому,
Святому закону
І землею, всім даною,
І сердешним людом
Торгуєте? Стережіть ся ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лиxo! Дуріть дітей
І брата сліцого,
Дуріть себе, чужих людей,
Та не дуріть Бога!
Бо в день радости над вами
Розпадеть ся кара,
І повіє новий огонь
З Холодного Яра!

Вюнища, 17./XII. 1845.



Псалми Давидові.

I.

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;

А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчається; і стане він,
Як на добрім полі,
Над водою посажене,
Древо зеленіє,
Плодом вкрите: так і муж той
В добрі своїм спіє.
А лукавих, нечестивих
І слід проладає:
Як той попіл над землею
Вітер розмахав.
І не встануть з праведними
Злії з домовини;
Діла добрих оновлять ся,
Діла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Боже миць,
На вік забуваєш?
Одвертаєш лице своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучити душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись?! Спаси мене,
Спаси мою душу,

Да не скаже хитрий ворог:
„Я його подужав!“
І всії злії посміють ся,
Як упаду в руки,
В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене! Помолю ся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.

XLIII.

Боже! Нашими уshima
Чули Твою славу.
І дїди нам розказують
Про давнї кроваві
Тїї лїта, як рукою
Твердою свою
Розвязав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи вброжі, і силу
Твою восхвалили
Твої люде і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа. А нинї
Покрив еси знову
Срамотою свої люде, —
І вороги нові

Розкрадають, як овець, нас
І жеруть... Без плати
І без ціни оддав еси
Ворогам проклятим.
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам;
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючи ся,
На нас головами;
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами..
Окрадені, замучені,
В путах уміраєм,
Не молимось чужим богам,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу,
Побори ж і другу,
Ще лютішу. Встань же, Боже, —
Вску будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирила ся душа наша,
Тяжко жити в оковах!
Встань же, Боже, — поможи нам,
Встань на ката знову!

ЛІІ.

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає,
В беззаконії мервіє,
Не творить благая.
А Бог дивить ся: чи є ще
Взискаючі Бога?
Нема добре творящого,
Нема нї одногого!
Коли вони, неситії
Гріхами, дознають?
Їдять люде замість хліба,
Бога не згадають.
Там боять ся, лякають ся,
Де страху й не буде:
Так самі себе боять ся
Лукавій люде.
Хто ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
Розібє неволю.
Вссхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадуєть ся Ізраїль
І святий Іаков.

LXXXI.

Між царями й судіями
На раді великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.

Доколї будете стяжати
І кров невинну розливать
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагать?
Вдові убогій поможіте,
Не осудіте сироти,
І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих! — Не хотять
Познать, розбити тьму неволі, —
І всує — Господа глаголи,
І всує плачеть ся земля.

Царі, раби — одинакові
Сини перед Богом;
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.

Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі Твоя правда
І воля і слава.

СXXXVI.

На ріках круг Вавилона,
Під вербами в полі,
Сиділи ми і плакали
В далекій неволі,
І на вербах повішали
Органи глухії,
І нам стали сміяти ся
Едомляне злії:
„Розкажіть нам пісню вашу:
Може й ми заплачем;
Або нашу заспівайте,
Невольники наші!“

— „Якої ж ми заспіваєм
На чужому полі?
Не співають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забуду,
Іерусалиме,
Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужині;
І язик мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуду помянуть
Тебе, наша славо!
І Господь наш вас помиле,
Едомській діти,
Як кричали ви: „Руйнуйте,

Руйнуйте, паліте
Сіон святий!“ Вавилоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! Тебе, злая,
В радості застане
І розібє дітей твоїх
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоем чесним собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпані
Воспоем благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радують ся, славословлять,
Хвалять імя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє неправди,
На науку людям.
Окують царей неситих

В залізній пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять неправедних
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!

Вюнища, 19./XII. 1845.



Минають дні. минають ночі,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить;
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злой, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем замірати,
І гнилою колодою
По світу валятись,

А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли нї, то проклинать
І світ запалити!

Страшно впасти у кайдани,
Уміратъ в неволї,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волї,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого! однаково —
Чи жив, чи загинув...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злой, злой!

Вюнища, 21./XII. 1845.



Три літа.

І день — не день, і йде — не йде,
А літа стрілою
Пролітають, забирають
Все добре з собою,
Окрадають добрі думи,

О холодний камінь
Розвивають серце наше
І співають амінь, —
Амінь всьому веселому
Од нині до віка,
І кидають на розпутті
Сліпого каліку.
Невеликії три літа
Марно пролетіли,
А багато в моїй хаті
Лиха наростили,
Опустошили убоге
Мое серце тихе,
Погасили все добре,
Запалили лихо,
Висушили чадом — димом
Тії добрі сльози,
Що лили ся з Катрусею
В московській дорозі,
Що молились з Козаками
В турецькій неволі,
І Оксану, мою зорю,
Мою добру долю,
Що день Божий умивали,
Поки пе підкрались
Злії літа, та все твоє
Заразом укralи.
Жаль і батька, жаль і матір,

І вірну дружину,
Молодую, веселую,
Класти в домовину, —
Жаль великий, брати мої!
Тяжко годувати
Малих діток неумитих
В нетопленій хаті!
Тяжке лихо, та не таке,
Як тому дурному,
Що полюбить, побереть ся,
А вона другому
За три шаги продається
Та з його її сміється.
От де лихо! от де серце
Разом розірветься!
Оттаке то злее лихо
Й во мною спіталось:
Серце люде полюбило
І в людях кохалось,
І вони його вітали,
Грали ся, хвалили...
А літа тихенько крались
І сльози сушили,
Сльози щирої любови...
І я прозрівати
Став потроху... доглядаюсь,
Бодай не казати!
Кругом мене, де не гляну,

Не люде, а змії...
І засохли мої сльози —
Сльози молодії.
І тепер я розбитеє
Серце яdom гою —
І не плачу й не співаю,
А вию свою.
Оттаке то! Що хочете,
То те і робіте —
Чи голосно зневажайте,
Чи нишком хваліте
Мої думи, — однаково,
Не вернуть ся знову
Літа мої молодії,
Веселев слово.
Не вернуть ся!... І я серцем
До вас не верну ся,
І не знаю, де діну ся,
Де я пригорну ся,
І з ким буду розмовляти,
Кого розважати,
І перед ким мої думи
Буду сповідати?
Думи мої! літа мої,
Тяжкії три літа!
До кого ви прихилитесь,
Мої злії діти?
Не хилітесь ні до кого,

Ляжте дома спати,
А я піду четвертий год
Новий зустрічати.
Добриденъ же, новий годѣ, —
В торішній свитинї!
Що ти несеш в Україну
В латаній торбинї?
„Благоденствіе, указом
Новеньким повите?...“
Іди ж здоров, та не забудь
Злідням поклонитись!

Вюнища, 22./XII. 1845.



За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили Козак
Встає сивий, похилий.
Встає сам у ночі,
Іде в степ, а, йдучи,
Співа, сумно співає:
— „Наносили землі
Та й до дому пішли,
І ніхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймає.

Як запродав гетьман
У ярмо христіян,
Нас послав поганяти:
По своїй по землі
Свою кров розвили
І зарізали брата;
Крови брата впились
І оттут полягли
У могилі заклятій.“
Та й замовк, зажуривсь
І на спис похиливсь,
Став на самій могилі;
На Дніпро позирав,
Тяжко плакав-ридав,
Сині хвилі голосили.
Зва Дніпра, із села
Луна степом пішла,
Третій північ співали.
Провалив ся Козак,
Стрепенув ся байрак,
А могила застогнала.

Петербург, у цитаделі, 1845.



Мені однаково, чи буду
Я жити в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде

Мене в снігу на чужині —
Однаковісенько мені!

В неволі виріс між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
І не помяне батько з сином,
Не скаже синові: „Молись,
Моли ся, сину: за Вкраїну
Його замучили колись.“

Мені однаково, чи буде
Той син молити ся, чи ні.
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присилять, лукаві, — і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково мені!

Петербург, у цитаделі, 1847.



Три шляхи.

Ой три шляхи широкії
До купи війшли ся;
На чужину з України

Брати розійшли ся;
Покинули стару матір,
Той жінку покинув,
А той — сестру, а найменший —
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
Три ясени в полі,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зовсяла.
Не вертають ся три брати,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті;
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.

Не вертають ся три брати,
По світу блукають,
І три шляхи широкії
Терном заростають.

Петербург, у цитаделі, 1847..



Не спало ся, — а ніч як море...
(Хоч діялось не в осени,
Так у неволі.) До стіни
Не заговориш нї про горе,
Нї про „младенческії сny“.
Верчу ся, світу дожидаю;
А за дверима про своє
Салдатськеє нежитіє
Два часовії розмовляють.

Перший.

*Така ухабіста сабой,
І меньше белай не даріла;
А барін бедненькай такой!
Меня-та, слыш, і падсматрілї,
Свєзлї ф Калуг'у і забрілї.
Так хот-те случай-та какой!*

Другий.

А я—аж страшно, як вгадаю —
Я сам пішов у москалі.
Таки ж у нашому селї

Назнав я дівчину. Вчащаю
І матір удову єднаю;
Так пан заклятий не дає:
Мала, каже, нехай дожду ся.
І, знай, вчащаю до Ганнусі.
На той рік знову за своє:
Пішов я з матірю просити.
„Шкода, каже, і не проси!
Пятьсот, каже, коли даси,
Бери хоч зарав!“ Що робити?
Головко бідна! Повичати?
Та хто таку позичить силу!
Пішов я, брате, зароблять.
І де вже ноги не носили!...
Поки ті гроши заробив,
Я годів зо два проходив
По Чорноморії, по Дону.
Вертаюсь в осени до дому,
І подарунків накупив
Найдорогіших. От, вертаюсь
В село до дівчини в ночі, —
Аж тілько мати на печі,
Та ѿт та сердешна умірає,
А хата пусткою гніє.
Я викресав огню, до неї:
Од неї пахне вже землею,
Уже ѿ мене не пізнає.
Я до попа та до сусіди:

Привів попа, та не застав, —
Вона вже вмерла. Нема й сліду
Моєї Ганни. Я спитав,
Таки сусіду, про Ганнусю.
„Хіба ти й досі ще не знаєш?
Ганнуся на Сибір пішла.
До панича, бачиш, ходила,
Поки дитину привела,
Та у криниці й затопила.“
Неначе згага запекла...
Я ледве, ледве вийшов з хати.
Ще не світало. Я в палати
Пішов з ножем, нечув землі.
Аж панича вже одвевли
У школу в Київ. От як, брате!
Остали ся і батько й мати,
А я пішов у москалі.
І досі страшно, як згадаю:
Хотів палати запалить,
Або себе занапастити,
Та Бог помилував. А знаєш,
Його до нас перевели
Із армії, чи що?

Перший.

*Так што же?
Ну, вот тепер і прікалі!*

Другий.

Нехай собі! А Бог поможе,
То й так забудеться колись.

Вони ще довго говорили.
Я став перед світом дрімать,
І паничі мені приснились,
І не дали, погані, спати.

Петербург, у цитаделі, 1847.



В неволі тяжко... хоча й волї,
Сказати по правді, не було;
Та все таки якось жилось —
Хоть на чужому, та на полі...
Тепер же злої тії долі,
Як Бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дав ся дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховають,
Що не в Україні буду жити,
Людей і Господа любить.

Петербург, у цитаделі, 1847.



Чи ми ще зійдемо ся знову,
Чи вже на віки розійшлися,
І слово правди і любови
В степи-вертепи понесли?
Нехай і так! Не наша мати,
А довело ся поважати.
То—воля Господа!... Годіть,
Смиріте ся, молітесь Богу
І згадуйте один другого;
Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время лютє,
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть!



Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Косаря у ночі
Зустрічають сичі;
Тне косар, не спочиває,
Нї на кого не вважає,
Хоч і не проси.

Не благай не проси:
Не клепає коси,

Чи то пригород, чи гірод, —
Як бритвою старий голить
Усе, що даси:

Мужика й шинкаря,
Сироту кобзаря;
Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мина й царя.

І мене не міне,
На чужині зотне,
За решоткою задавить.
Й хреста ніхто не поставить
І не помяне!

Петербург, у цитаделі, 30./V. 1847.



Заповіт.

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синее море
Кров ворожу, — оттоді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молити ся. А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сімї великій,
В сімї вольній новій,
Не забудьте помянути
Незлім тихим словом!

Переяслав, 25./XII. 1845.



Пояснення.

Під віршами стоять дати (день, місяць і рік) після старого стилю; в передмові, біографії й поясненнях вони подані після нового, по якому числить цілій цивілізований світ.

Перше число означає сторінку, а друге, відділене віднього протинкою (,) — стрічку, рядок, вірш, стих. „З д.“ по числі рядка значить „з долу“.

I, 4. Кобзар — Кобзарем називанс людину, що, граючи на музичнім інструменті, званим кобзою, співала пісні. Від назви книжки з Шевченковими поезіями, називаємо її Кобзарем самого Шевченка.

Стор. VII. Про житте Тараса Шевченка. — XXI, 7. Гребінка = український письменник Евген Гребінка складав прегарні байки. — XXXVII, 8. Трагічного життя = Українець Олександр Кониський, автор найдодядливішої життеписи Шевченка, пише, що поет через 47 літ свого життя пережив лише сім працдиво щасливих днів.

Стор. 1. Думи мої, думи мої, лихо мені з вами. — 8, 13. Орел чорний = двоголовий росийський державний орел.

Стор. 5. Причинна. Сю поезію написав Шевченко у Літньому саді в Петербурзі, ледви „подих волі“ дігнув ся його, себ то року 1838. — Причинна — така, котрій починено, котру заворожено, й тому вона ходить як сновиди з відкритими очима, несвідома того, що робить.

Стор. 9. На вічну пам'ять Котляревському. Написано з приводу смерти Івана Котляревського, автора славно-

звісної Енеїди, популярної Наталки - Полтавки, Москалі-Чарівника, Оди до князя Куракина, родоначальника нової доби нашого красного письменства. Побачив світ 9. вересня 1769. в Полтаві, вмер дія 11. падолиста 1838. року. В році 1903., при величнім здивії відпоручників з цілої соборної України, відслонено його памятник. Заслуга Котляре ського в історії українського письменства незмірно велика, він бо перший на Україні почав писати живою народною мовою й положив своїми писаннями початок нової художньої української літератури (р. 1798.). — 12, 8. Троя = Іліон чи Пергам, славне місто в Малій Азії; вона десять років хоробро й витрізело видерхувала облогу старинних Греків, які її потім таки здобули; грецький поет Гомер оспівав її в „Іліаді“, — себ то „шіснадцята“ про Іліон“.

Стор. 14. **Катерина.** — 14, 4 в д. Василь Жуковський = московський поет (1783—1852). Дивись життєпись Шевченка стор. XXI, 9.

Стор. 22. **Іван Підкісва.** Отаман сей особа не істо рична, а вигадана поетом. Але дух Запорожжя віддано зовсім правдиво й дуже вірно. Історичний Підкова вирушив з ватагою Козаків не на Царгород, столицю Туреччини, а в Молдавію, здобувати собі молдавський трон; на хвилю опанував країну, але мусів таки зараз уступити, а король Баторій, діставши його підступом у свої руки, казав йому відрубати голову ві Львові р. 1578. — 22, 2. В. Штернберг = художник-маляр, що дуже кохався в українських краєвидах. — 23, 1. Поставéць = збанок. — 23, 7. Лиман = усте, гирло Дніпра. — 23, 3 в д. Рибалка = чайка, рід птаха. — 24, 1. Байдак = рід човна. — 24, 9. Синоп = турецьке місто на південній березі Чорного моря.

Стор. 24. **До Основяненка.** — Основяненко — потомок козацької родини, славний повістяр Григорій

Квітка, автор п'ятнадцяти повістей, між іншими „Марусі“, „Сердешної Оксани“, „Конотопської відьми“, і п'яти драматичних творів, що жив під Харковом на Основі, тому й прибрав собі ім'я „Основяненко“; уродився 29. липня 1778. р., помер 20. серпня р. 1843. Він перший український письменник народної доби, що став писати по нашому прозою, себто невіршованою мовою, і писав про поважні речі та поважним способом, коли за тих часів на Україні звичайно думано, що українська мова здатна тільки до жартовливого й сміховинного писання. — 26, 13. Ворог = Москаль. — 27, 4. Кебета = здібність, хист, талант.

Стор. 28. Тарасова ніч. — Так прозивається в нашій історії битву з 1628. року, коли гетьман Тарас Трасило розвів над річкою Альтою, біля Переяслава, польське військо, що було під командою Конецьпольського. — 28, 4 з д. Петро Мартос = полтавський дідич, мав перший відкритий поетичний талант Шевченка, знайшовши в нього порозкидані на підлозі вірші (між іншими згадану поезію), котрі поет будівав зовсім маловажив. — 31, 5. Не стало Кравчини. Кравчина = відділ війська в Запорожців. Тут так названий мабуть гетьман Павло Нагівайко, страчений у Варшаві Ляхами по невдачній повстанню р. 1597.

Стор. 34. Миколі Маркевичові (Бандуристе, орле сизий). Микола Маркевич = історик, поет і музика; його твором „Історія Маларбсії“ (5 тт., Москва, 1842—1843) Шевченко нераз користувався.

Стор. 40. Сон (У всякого своя доля). — Слова під заголовком, взяті з евангелія св. Івана значать: Дух правди, котрого світ не може приняти, бо не бачить його, ані знає його. — 41, 5. Кішечка = кіточка. — 46, 4. Душі пропиває = продає своїх підданих (кріпаків) за трунки. — 49, 14 з д. Штемпований = значений, щоби легко пізвнати, якби втікав. — 49, 6 з д. Цар волі = помі-

тичний вязень, караний за змаганнє до правди й волі. — 51, 12. Сам = цар. — 51, 13. Гулять — гулять, піти на проїзд. — 51, 1 з д. Палптаюс — попробую, постараю ся. — 52, 3. Палтінкаю — срібним швірублем, коповиком, копою. Слухно сказано: „Хабар то московська конституція“. З Москалими, почавши від міністра і кінчаючи останнім поліцаем, тяжко зробити якусь справу без хабаря. Тут Шевченко наводить сумний приклад Українца, зіпсувого вже петербурзькими чиновницькими (урядницькими) звичаями. — 52, 12. А ж ось і сам = за сё вірші, що висмівають царя й царицю, Микола I. найбільше розгніявся на Шевченка і додав до засуду його на засланнє якого простого жовніра (салдата) ще й заборону писати й малювати. — 55, 12—15. З калюжі такої.... і без ножа = Петербург збудований на багнах, які висушили Козаки; при тих роботах повмирало їх тисячі. — 55, 7 з д. Скелью = Петро представлений на коні, що спинається на скелю. — 55, 6 з д. Охляп = без сіда. — 55, 4 з д. Якимсь листом = памятник лю того ворога, батька катів України Петра I. з лавровим вінцем на голові; той памятник поставила наша гибельника, „сучча дочки“ (в народній пісні) Катерина II., котра зруйнувала нашу славну Запороську Січ р. 1775. — 56, 4 з д. Із Глухова = Глухів був після Мазепи столицею лівобічної України. — 56, 2 з д. З заступами (рисклями) на лінію = копати канали над рікою Невою; над нею збудували Українці Петрови місто Петербург. — 57, 2. Наказним гетьманом = Павла Полуботка якого тимчасового заступника гетьмана. — 57, 6. Гаспид = чорт. — 58, 7. Біла пташка = душа Запорожця, замученого при висушуванню багон. — 59, 8 з д. Сенат = найвищий трибунал.

Стор. 62. Чигирин. Місто Чигирин після зборівського миру (р. 1667.), заключеного Польщею й Московщиною, стало резиденцією українських гетьманів

і живби столицею України. — 64, 4 з д. Обоюдний = двосічний.

Стор. 65. **Миколі Гоголеві.** — 66, 13. Не заріже батько сина = Шевченко думав, що Гонта зарізав своїх двох синів за те, що вони були католики, що в тих часах на Україні значило те саме, що Поляк; в дійсності Гонта мав лише одного сина і не міг його забити, бо той був православний.

Стор. 67. **Невольник.** — 72, 12 з д. Нечоса = князь Потьомкин. Шукаючи популярності, він вписався в реєстр запорізького війська. Запорожці же, по своєму звичаю давати прізвища, прозвали його Нечосом, бо він носив перуку (штучне волоссе).

Стор. 73. **Великий лъох.** — 73, 9 з д. Суботове = село, маєтності Богдана Хмельницького; гляди Суботів. — 74, 11. Юрусь = Юрію Хмельницькій, син великого гетьмана Зиновія-Богдана, а пізнейший гетьман. — 76, 16 з д. Батурий = місточко в Чернігівщині над рікою Сеймом було від 1669. р. столицею гетьманів, між іншими Й Мазепи. — 76, 11 з д. Чечель = полковник гетьманської гвардії Мазепи. Він боронив Батурина проти московського війська. — 79, 3 з д. Чута = місце коло Старої Січи. — 80, 5. Три ворони = алі духи України, Польщі й Москви. — 80, 8. Крав Богдан крам = крамом називано тут волю українського народу, що ІІ Хмельницький, вирвавши в Поляків, занепастив, торгуючи ся з московськими боярами. — 81, 10. Декабристи = проводирі того революційного руху, який 26. декабря (грудня) 1825. зворушився проти царя Миколи I., коли він вступив на трон по смерті Олександра I. — 81, 8 з д. Три указа накракала на одну дорогу = Тоді міністер Кляйнміхель обкрадав московський скарб, будуючи залізницю між Петербургом і Москвою. Укази

царя Миколи І., що потурав його крадежі, були великим лихом для цілої росийської держави. — 81, 5—1 з д. На ковану... передушыла = Разачий приклад непотрібності й шкідливості самодержавства. Коли інженіри вагалися, який напрям дати залізниці, то Микола І. потяг на мапі (географічній карті) просту лінію між Петербургом і Москвою і накинув таким способом людності будову залізниці на невигіднім ґрунті, переважно болотистім, зовсім не числячися в інтересах мешканців. Богато людей тоді вигибло. — 82, 3. З фоном-Корфом = генерал т.зв. „третього атделенія“, себ то висшої царської пошліці, в роді як тепер „охранка“, царський дорадник і повірник, таг в один гуж із Кляйнміхлем. — 82, 6—5 з д. Караванна прочитали = сей історик подав р. 1811. цісареви Олександрови І. меморіал (пропамятне письмо) про нову й стару Росію; в нім він встоює за самодержавство, старі закони й кріпацтво. — 83, 7 з д. Із шведською приблудою = королем Карлом XII. — 83, 4—3 з д. Батурин спалила, Сулу в Ромні загатила = після відкриття т.зв. зради гетьмана лівобічної України Мазепи, а власне його патріотичного вчинку супроти українського народу, який стогнав в московськім ярмі, князь Меншиков спалив до пня гетьманську резиденцію Батурина, знищив там православні церкви, вимордував безпомічних жінок і дітей, а в Ромнах над Сулою судив і карав смертью прихильників Мазепи і знищав ся над безборонною людністю, як в Батурині. — 84, 2—7. Фінляндію засіяла.... болота гатила = цар Петро І. гонив Козаків до земляних робіт, казав присилати по п'ять, по десять тисяч Козаків копати канали („канальські роботи в народніх піснях“), особливо на роботу ладоського каналу коло нової царської столиці Петербурга; з них майже половина при тім вигибла. — 84, 12. Іржавець = село пролуцького повіту на Полтавщині. — 84, 11 з д. С му-

чітлем. Мучитель — цар Іван IV. Грізний або Лютий. — 84, 10 з д. Петруха — цар Петро I. — 85, 1 з д. Пчела — часопись “Северная Пчела”, видавана Бултарином, підслівна до крайності до царя, царського двору й правительства. — 88, 10. Ярчук — так звати ісів, що родяться в початку місяця травня (мая). Нарбд думає, що вони мають якую нечисту силу, бо родяться видючі: чують заудалегідь владії; їх не кормить мати, але мусить годувати молоком сам господар.

92, 12. Калавур — караул, сторожа, варта. — 92, 13. Ісправник — начальник повіту, як от староста в Галичині. — 92, 8 з д. Свот — склепіння. — 92, 7 з д. Вірней дело — певнійше діло, коротко — певнійше. — 93, 2. Форменних — казна, себ то державний скарб в Росії, має свій зразок хайданів по всім царстві одинаковий; тому то зваться їх форменними. — 93, 13 з д. Яременка — Козака Яременка клуна стоїть на тій місці, де стояли палати Богдана. — 93, 9 з д. Плут — шахрай, лайдак. — 94, 8—9. Великого льоху ще не дошукались — подекуди люди переказують, що якби докопалися до великого льоху Богданового, де його скарби заховані, то до краю зівчили б Україну.

Стор. 94. Суботів. — В селі Суботові чигиринського повіту, маєтности Хмельницького, похоронено великого гетьмана в його церкві, ним самим збудованій. Церква стоїть до нині, але тіло Хмельницького кавав польський воєвода Чарнецький, спустошивши Чигиринщину та спаливши Суботів, в р. 1664. викинути на наругу. — 95, 2. Льохи твої розкопують — гл. містерію Великий льох. — 95, 12 з д. Олексіїв — московського царя Олекси, котрому Богдан Хмельницький р. 1654. віддав Україну, забезпечивши їй Переяславським українсько-московським договором незалежність від Московщини в усіх її внутрішніх, а почасті й заграничних справах; невдовзі по тій

угоді московські царі, зламали слово і поволі повідбирали Українцям призначені права, аж поки й сліду їх не стало.
— 95, 9 в д. Кажуть — себ то приятелі, Москаді; очевидно, що названо їх тут приятелями — іронічно, для сміху.

Стор. 96. Кавказ. — 96, 10. Граф Яків де-Бальмен — українщений потомок французької родини, приятель Шевченка, згинув в бою з Черкесами, котрих Росія, аж по довгій і тяжкій боротьбі (1843—1859) покорила. — Переклад з церковнослов'янського язика слів, уміщених під заголовком: О, хто дав би в мою голову воду, а моїм очам джерело сліз! Я плакав би і в день і в ночі над занапашеними. — 96, 9 в д. Прометей — грецький велетень, герой, що викрав з неба вогонь, щоби помогти людям, і терпів за се страшні муки, прибитий до скелі на розказ богів. — 97, 8. На прю — на спір, боротьбу. — 98, 7. Людей муштрованих чинало — в боротьбі з Черкесами стратила Росія коло півмільона солдатів. — 99, 1. Чурев і сакля — черкеські слова: корж (пляцок) і хата. — 100, 1 в д. Суеслови, лицеміри — пустослови, облудники. — 101, 11 в д. Мірри дим — кадило.

Стор. 103. До мертвих і живих і ненароджених землянів моїх. — В сій поезії розвинув Шевченко програму Кирило-Методіївського товариства; ги. Життепись стор. XXVI.—XXVII. — Слова під заголовком значать: Коли хто каже, що любить Бога, а брата свого ненавидить, говорить неправду. — 103, 4 в д. Окаянний — проклятий. — 103, 2 в д. Велелюдних — многолюдних. — 104, 12. Діти юродиві — виродки. — 107, 8. Узлуватий — мудрий, кручений. — 107, 4 в д. Колляр — чеський поет і учений, один з основателів словянофільства (1798—1852), написав вірші „Донька Слави“. — 107, 2 в д. Ганка — чеський поет і учений, оснував „Матицю чеську“, відкрив нубі „Короледвірську рукопись“ із старовинними чеськими піснями,

котрі в дійсності він сам зложив (1791—1861). — 109, 10. Титла — скорочення в старо-й церковно-словянській мові, вказувані над словами. — 109, 11. Конка — проптина. — 109, 5 з д. Ходите в ярмі — московському. — 109, 2 з д. Лій топили — як оповідає народний переказ, гетьмана Наливайка Лахи спалили в мідянім бику. — 109, 1 з д. Братство — січове братство, Запорожці. — 110, 2—3. Синопом, Трапезунтом галушки варило — за гетьмана Петра Коняшевича-Сагайдачного. — 111, 4. Материні очі — вітчину, батьківщину свою Україну хочуть просвітити сучасною чужою науковою.

Стор. 113. Холодний яр. — 114, 4. Монастир Мотрич (Мотронівський) стоїть серед лісів в чигиринському повіті кіївської губернії недалеко містечка Медведівки. В сих лісах ворганизував Залізняк повстання Гайдамаків в р. 1768. — 114, 8. Самопал — давня рушниця з льонтом. — 115, 9 з д. Вор — володій. — 115, 8 з д. Петнб — пляма.

Стор. 116. Псалми Давидові. — Псалми або псальми — похвальна релігійна пісня, особливо юдейська в Старій Завіті; найкрасіші з них уложені царем Давидом в скількості 150, що становлять т.зв. псалтир. — 120, 7. Взискаючий Бога — шукаючий Бога, прямуючий до Бога. — 121, 6. Стяжати — набувати, дбати. — 121, 10 з д. Всус — дарма. — 122, 9. Едомляне — властиво мешканців поганського Едому, на півдні від Палестини; тут взагалі ворожі погане.

Стор. 125. Три літа. — Сей вірш знайдений в Архіві департаменту поліції; ним кінчила ся та збірка поезій Шевченка, які написав він через три роки (1843—1845). Шевченко списав їх у один зошит, думаючи їх надрукувати. Отсєй то зошит був відібраний у нього під час арешту й лежав аж до нашого часу в Департаменті поліції. — 126, 7. Оксана — Шевченко кілька разів у своїх поезіях, але

аж у пізнійших, згадує за якусь Оксану, яко товаришу його дитинячих літ.

Стор. 133. Не спало ся, а ніч як море. — 133, 13. Нежитів = нужденне, сумне життя, животінне. — 133, 10 з д. Ухабіста = жвава. — 133, 9 з д. Белая = давнійше грошевий папір на 50 карбованців (рублів). — 135, 1 з д. Тепер і прікали = тепер і заколі.

Стор. 138. Заповіт. — Сей вірш написав Шевченко, лежачи цілий місяць хорій на тиф, ма який занепав, перестудивши ся по невилічений ще недузі, в дідича пирятинського повіту Віктора Закревського.



Помічені найголовніші друкарські помилки.

На стороні	у рядку	надруковано	має бути
IV	7	сїм	минулім
XVIII	7	губернії	тубернії
XXVI	3 з долу	президентом.	президентом,
17	9	Далек ийших	Далекий шлях
28	4 з долу	В.	П.
31	11 "	годі	годі
40	8 "	руйнує	руйнує
45	5 "	Слізни	Слізми
52	2	пра свещенны	пра свещенны
61	10	землю,	землю.
99	11	хліб	хліб
106	5	заговорать	заговорять
123	8	дітей	дітей
126	4 з долу	не	не

Зміст книги.

	Сторона
Портрет Шевченка.	
Від видавництва.	III
Житте Тараса Шевченка	VII
Думи мої, думи мої	1
Причилина (уривки)	5
Вітре буйний	7
На вічну память Котляревському	9
Тече вода в синє море	13
Катерина (уривки)	14
Нащо мені чорні брови	20
Іван Підкова	22
До Основяненка.	24
Тарасова ніч.	28
Миколій Маркевичові	34
Утоплена (уривок)	36
Тяжко, важко в світі жити	36
Розрита могила	38
Сон (У всякого своя доля)	40
Чигирин	62
Миколій Гоголеві	65
Не жени ся на багатій	67
Невольник (уривки)	67
Великий лъх	73
Суботів.	94
Кавказ	96
До мертвих і живих і ненароджених зем- ліків	103
Холодний яр	113

І псалми Давидові	116
Минають дні	124
Три літа	125
За байраком байрак	129
Мені однаково	130
Три шляхи	131
Не спало ся, а ніч як море	133
В неволі тяжко	136
Чи ми ще зійдемо ся знову	137
Понад полем іде	137
Заповіт	138
Пояснення	140
Помічені найголовніші друкарські помилки	150



Видання „Союза Визволення України“

(Редакція й склад видань: Wien, VIII., Josefstadtter-strasse 79, 2. Stiege, 2. Stock, Tür 19).

I. Часописи:

1. **Вістник Союза визволення України** — український орган Союза. Виходить у Відні від жовтня 1914. р. Досі вийшли чч. 1—8.

2. „**Ukrainische Nachrichten**“ (Mitteilungen des Bundes zur Befreiung der Ukraine). Виходить у Відні від кінця вересня раз на тиждень. Досі вийшли чч. 1—20.

II. Книжки й брошури:

3. **Т. Шевченко** — Кобзар. Вибір поезій, випуск I. Відень, 1915. (Випуск другий у друку.)

4. **Prof. M. Hruschewskyj** — Ein Überblick der Geschichte der Ukraine („Короткий огляд історії України“). Відень, 1914. Вичерпане.

5. **М. Хрушевски** — Прѣгледъ на украинската история. Софія, 1914. Той самий огляд по болгарски. З географичною картою України.

6. **Дръ Л. Цехелски** — Не освободительница, а потиснича на народнитѣ (Какъ Русия „освобождава“ Украина). Софія, 1914. З картовою України. В додатку до брошюри подані відозви Союза визволення України до громадської думки Європи, до болгарського народу та платформа Союза.

7. **Rusia Tarista — asuprîtoarea popoarelor** (Царська Росія — гнобителька народів). Бухарешт, 1914.

З картою України. Зміст: З. Арборе — Український народ (замість передмови); Др. Л. Цегельський — Не освободителька, а гнобителька народів; До громадської думки Європи; Платформа Союза й його відозва до румунського народу. По румунськи.

8. **Українські колядки.** Віденсь, 1914. Вичерпане.

9. **Der Krieg, die Ukraina und die Balkanstaaten** („Війна, Україна й балканські держави“). Віденсь, 1915. Зміст: Др. Л. Цегельський — Як Росія „визволяла“ Україну; Його ж — нариси: Україна й Румуни, Україна й Болгари, Україна й Туреччина; відозва Союза визволення України до балканських народів і до громадської думки Європи; платформа Союза.

10. **В. Дорошенко** — Півтораста літ української політичної думки (Короткий огляд визвольно-самостійницьких змагань на росийській Україні). Віденсь, 1914.

11. **Відомості про росийську Україну** (Січовим Стрільцям). З друкарні Союза визволення України, 1915.

12. **Січ.** Календар Союза визволення України на рік 1915. Віденсь, 1915. Незабаром вийде в друку.

13. **Др. Володимир Левицький** — Як живеть ся українському народови в Австрії. Віденсь, 1915.

14. **Др. Альонгін Цегельський** — З чого виникла війна та що вона нам може принести? Віденсь, 1915.

15. **Др. Вол. Старосольський** — Національний і соціальний момент в українській історії. Віденсь, 1915. Друкується й незабаром вийде.

16. **Др. Вол. Темницький** — Українські Січові Стрільці. Віденсь, 1915. Друкується й незабаром вийде.

17. **Україна, Росія й Туреччина** — Збірник статей на турецькій мові з картою України. Царгород, 1915. Зміст: 1. Передмова від видавців, 2. Др. Л. Цегельський —

Україна й Туреччина, 3. Проф. М. Грушевський—Короткий огляд української історії, 4. В. Дорошенко—Політичні партії на російській Україні, 5. М. Меленевський—Культурна праця Українців, 6. А. Жук—Російська Україна в числах, 7. Відозва Союза до турецького народу, 8. Відозва його „До громадської думки Європи“, 9. Платформа Союза.

18. Prof. M. Hruschewskyj — Die ukrainische Frage in ihrer historischen Entwicklung („Українське питання в його історичному розвитку“). Друкується й незабаром вийде. По німецьки.

19. George Kleinow — Das Problem der Ukraine („Українська квістія“). Друкується й незабаром вийде як 1. випуск збірки „Голоси Європи про українську справу“. По німецьки.

20. Prof. Otto Hoetzsch — Die ukrainische Frage („Українське питання“). Друкується й незабаром вийде як 2. вип. збірки „Голоси Європи про українську справу“. По німецьки.

21. Г. Бочковський — Україна й українська справа. Прага, 1915. По чеськи. Незабаром вийде з друку.

22. Dr. Stefano Rudnickij — L'Ucraina e gli Ucraini („Україна й Українці“) в італійській мові. З мапою України. Рим, 1914.

Крім того готується до друку: Історія й географія України по німецьки, брошура про Україну й Швецію на шведській мові і т. п.

III. Листкові видання (відозви й методики):

23. *До українського народу в Росії.* Львів, у серпні 1914. По українськи.

24. *До громадської думки Європи* (по німецьки, французьки, італійськи й англійськи).

25. *До болгарського народу* (по болгарськи й німецьки).

26. *До румунського народу* (по румунськи й німецьки).

27. *До шведського народу* (по шведськи й німецьки).

28. *До турецького народу* (по французьки й німецьки).

Всі 25. VIII. 1914., у Відні.

29. *Салдате - озирнись!* Відозва Союза до Українців, салдатів росийського війська. Царгород, в падолисті 1914.

30. *Солдатамъ русской армии!* Відозва до росийського війська, по московськи. Царгород, в падолисті, 1914.

31. *Аскер!* Відозва Союза до турецьких жовнірів (аскерів) в справі розповсюдження відозві під чч. 29 і 30. По турецьки, в грудні 1914.

32. *Der Bund zur Befreiung der Ukraine* — Платформа Союза. Відбитка з ч. 1. „Ukr. Nachr.“ (те саме по англійськи, французьки й італійськи). Віденъ, 1914.

33. *A. Žuk. Die russische Ukraine (Flächenraum, Gebietseinteilung und Bevölkerungsstatistik).* Відбитка з ч. 3. „Ukr. Nachr.“ Віденъ, 1914.

34. *A. Žuk — L'Ucraina russa* — попередній твір в італійській мові. Рим, 1914.

35. *W. Doroschenko — Die politischen Parteien in der russischen Ukraine* (Відбитка з ч. 4. „Ukr. Nachr.“). Віденъ, 1914.

36. W. Doroscenko — *Brevi cenni dei partiti politici dell'Ucraina* — той же твір в італійській мові. Рим, 1914.

37. **Буквар** (для положенних Українців). Царгород, 1914. З друкарні Союза.

На складі Союза є також видана накладом „Української Соціалльдемократії“ брошура Парвуса — На оборону демократії проти царизму! Авторизований переклад з німецької мови зі спеціальною передмовою автора до українського видання. Царгород, 1914.



